# КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА
ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК — ЛЬВІВ

CO-OPERATIVE REPUBLIC
Ukrainian Monthly Review Lwiw — Poland
ul. Technicka, 1.

Ч. 12.
ГРУДЕНЬ
1938.
РІЧНИК XI.


## *НА ОКРАЯХ ДНІВ*

### МУСИМО ВИДЕРЖАТИ!

Події, які переживаємо, є новою спробою видержливости наших характерів. Працювати в українськім кооперативнім русі в нинішних умовинах стало рівнозначним з наражуванням своєї особи. Маємо надію, що не буде між нами таких, щоби захиталися у цій пробі. Не буде між нами дезертирів з фронту праці. Навпаки, до всіх дотеперішніх зусиль додамо нові, ще більш інтензивні. Це буде найкраща відповідь тим, що хотілиб перервати нашу працю.

Бо тільки в біді пізнається правдивого приятеля. Тільки в тяжких годинах показується, хто готов справді служити народові й кооперації, за всяких обставин і умовин.

### ЛИСТОПАД 1938.

Місяць листопад 1938 року був тяжкий для українського народу в Польщі і його кооперації. Одначе кооператори не падають духом, вірючи, що правда таки переможе.

### НОВИЙ ПРЕСОВИЙ ЗАКОН.

З днем 28. листопада ц. р. увійшов в Польщі в життя новий пресовий закон, виданий в поспішному порядку у виді президентського декрету. Новий закон привитала майже ціла преса, як дальше і то дуже доймаюче обмеження свободи друку.

Найважніше загострення, яке приносить новий закон, полягає у санкціях проти редакторів, авторів, далі видавця і друкарні, де друкувалася річ, що підпала конфіскаті. Після дотепер обовязуючих норм, репресія влади кінчилася звичайно заняттям і знищенням друку, що на думку цензора містив знамя провини проти обовязуючого права. З тексту нового закона виходилоби, що заняття і знищення друку це тільки побічний і додатковий засіб репресії, а головним має бути карне переслідування редактора (евентуально ще й автора, видавця, друкара). Притім карна відповідальність незвичайно загострена. А саме: декрет постановляє, що редактор відповідає навіть тоді, коли суд не узнав його виновником; відповідає іменно за сам недогляд, що допустив до друку річ, яку цензор і суд узнали гідною конфіскати.

Кари за „недогляд" надзвичайно строгі, головно у матеріяльному розумінні. Дотичний параґраф декрету звучить дослівно так:

**„Арт. 33. (1). Редактор, не визнаний за того що доконав переступства, підмавляв або допомагав до нього, відповідає за те, що через недогляд допустив до оголошення в часописі твору, що у змісті має ознаки переступства, і підлягає карі:**

**гривни до 3.000 злотих, якщо зміст часопису ховає в собі ознаки проступку,**

**арешту до року і гривни або самої тільки гривни, якщо зміст часопису ховає ознаки провини,**

**арешту до 3 літ і гривни, або тільки гривни, якщо зміст часопису містить ознаки злочину.**

**Арт. 39. (1). Коли зміст часопису заключає в собі ознаки злочину або особливої ваги провини, яку переслідується з уряду, суд може на внесення прокуратора оректи завішення часопису на час від 6 місяців до 5 літ або на завсігди, коли з многократних конфіскат виходить, що дальше видавання часопису загрожувалоби публичному порядкові."**

Ці нові умовини мусить мати на увазі читач і зрозуміти положення преси.

## СТАН ЗДОРОВЛЯ КООП. ІВАННИ БЛАЖКЕВИЧЕВОЇ.

Усім нашим читачам і прихилькам, які нас запитують про стан здоровля кооператорки п. Іванни Блажкевичевої, директора подільського Союзу Кооператив в Тарнополі, подаємо до відома, що її здоровля поправляється.

Кооперативний світ бажає п. Іванні Блажкевичевій, щоби вже скоро могла вернути до виконування своїх обовязків, які повнила з такою посвятою.

## ЗНАЧІННЯ ТЕШИНСЬКОГО ШЛЕСЬКА ДЛЯ ПОЛЬЩІ.

8. жовтня 1938 до Польщі прилучено т. зв. Заользанський Шлеськ з містами Карвіна, Фриштат, Богумін, чеський Тешин. На основі порозуміння з ЧСР вже втілено до Польщі простір 805 квадратових кільометрів, а ще має відбутися плебісцит на додатковій території розміру біля 470 квадр. км. На цій невеличкій території мешкає поверх 260.000 душ населення, частинно польської, чеської і німецької народности.

Невеличка ця територія має однак велике господарське значіння, як промисловий осередок. Тут містяться два важні промислові осередки: копальні камінного вугля (гол. осередок Карвіна) і великі залізоплавні печі (гол. осередок Тешин).

Карвінське вугілля відоме своєю першою якістю; воно ліпше від гірношлеського вугілля головно тим, що добре коксується, є отже важним помічним матеріялом при виплавці заліза. На терені, що його дістала Польща, находиться найбільша коксівня у Лазах. Продукція вугілля на терені, що припав Польщі, виносить річно кругло 4 міліони тон. (Продукція вугля в цілій дотеперішній Польщі давала річно 28—30 міліонів тон).

Ще видатнішу ролю гратиме у загальній економіці Польщі залізне гутництво прилученого терену. У 1937 році випродукували:

| | Сирого заліза: | Сирої сталі: |
|---|---|---|
| ціла давніша Польща | 724.300 т. | 1.448.000 т. |
| Заольз. Шлеськ | 475.000 т. | 562.000 т. |
| приріст | 65,6% | 38,8% |

Продукція відбувається на Шлеську наймодернішими засобами.

Правда, покищо, — і невідомо, як ще довго — будуть великі труднощі з розміщенням та згрошевленням тієї великої продукції, бо сама Польща не має тепер змоги сконсумувати такої маси заліза. Власником гут, а почасти і копалень вугля був французький концерн Шнайдер-Крезота і до Франції відходила значна частина продукції. Тепер експортові умови з давнішими відборцями вигасли і треба шукати нових ринків збуту. Трудність росте ще тим, що Шлеськ не посідає власної зал. руди; її треба спроваджувати зі Швеції, Югославії, Словаччини й України. Робітництво на ческім Шлеську заробляло дуже добре і не скоро примириться з тим рівнем доходів, що панує в Польщі. Признав ці всі труднощі міністер промислу й торгівлі Ант. Роман у „Ґазеті Польській". Ось кінцеві слова його інтервю:

„Тим не менше треба признати, що наявні труднощі дійсно величезні, зваживши, що денна продукція Заользя відповідає більше-менше 30% дотеперішньої спотреби польського ринку. ...Наявні труднощі мені здаються бути природніми і хоча їх усунення буде вимагати неодної жертви з боку всіх заінтересованих та цілого господарського життя і може неодного засадничого рішення, то я переконаний, що цю проблєму ми опануємо і розвяжемо без більших потрясень".

Жертви, про які згадує міністер, це передовсім: приділ для Шлеська за Ользою частини з тих замовлень, що їх доси діставав промисл та гірництво Горішнього Шлеська і других пром. районів. Вони мусять покищо ділитися працею з новими сусідами й конкурентами. Як довго це потягнеться — ще невідомо.

У звязку з придбанням Заользя виринає теж питання, чи не треба буде змінити щось у плянах розбудови Центральної промислової округи, або т. зв. Цоп-у. А може просто вдасться туди перенести щось із підприємств Заользя?

На всякий випадок справа тешинського Шлеська буде від тепер постійною темою дискусій в польських промислових і урядових кругах.

## СТАН СВІТОВОГО І ПОЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА.

Погіршення світової конюнктури знайшло свій вислів вже у числових підрахунках. Американський економіст І. Т. Меде у праці про стан світового господарства подає вже дані за 1937 і частину 1938 року. З його перегляду виходить, що 1937 рік був роком найвищого підйому цін, продукції, працюючих осіб і оборотів торгівлі. Від половини 1937 до кінця того року виробництво зменшилося у Злучених Державах на 30%. Також Канада, Бельґія,

Чехословаччина й Голяндія мали зменшення продукції; менше обниження було у Швеції та Мадярщині. Велика Британія ще не відчула зменшення, Німеччина й Італія ще продовжують розбудову виробництва.

Сумаричне зіставлення чисел важніших держав світу, без Совітського Союзу, дає такий образ:

(1929 = 100)

| | 1936 | 1937 | | | | 1938 |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | IV | I | II | III | IV | I |
| промисл. продукція | 102,4 | 102,8 | 106,0 | 104,5 | 96,5 | 88,4 |
| число зан. робітників | 96 | 95 | 101 | 104 | 101 | 96 |
| запаси виробів перв. продукції | 101 | 92 | 80 | 95 | 111 | 108 |
| обороти світ. торговлі | 91 | 92 | 99 | 96 | 100 | 88 |
| ціни в золоті за товар | 45,0 | 56,5 | 48,0 | 48,5 | 48,0 | 47,5 |

В Польщі господарський розвиток ішов досить незалежно від світового. Промислова продукція утримується на загал на рівні попереднього року. Новий, зреформований вказник промислового виробництва (як відомо, він підніс сильно відносні числа до 1928 року), показує в третім квартал і 1938 року 119,6 і є на 6% вищий від стану з перед року. Був це наслідок зросту мешканевого будівництва (так пояснює Конюнктурний Інститут у Варшаві). Також покащик виробництва засобів продукції показує звишку проти 1937 року (141 проти 138). Покащик виробництва споживчих дібр виявляє менший зріст (зі 107,1 на 108,9). Інститут пояснює це тим, що в біжучому році мала місце деяка обнижка цін (головно у текстильній бранжі). Це, як твердить Інститут заохочувало радше до обмежування запасів, як до творення нових.

З окремих споживчих дібр дуже незначно піднялося споживття нафти, дещо сильніше тютюну й пива. Консумція дріжджів, цукру і спірту остала без змін.

В области цін прийшла нова сильна обнишка цін збіж (на 29%), спричинена, як твердить Інститут, добрими урожаями в Польщі і заграницею. Зате дещо поправилися ціни тварин і набілу. Внаслідок того загальний гуртовий індекс цін обнизився о дальших 3,2%, до 55,0. В порівнанні до цін з вересня 1937 року це значить обниження на 8%. Ціни промислових товарів обнизилися дуже мало, у звязку з обнишкою сирівців, хоч не у тій мірі. Найсильніше впали ціни пряжі (3%) і ціни тканин (на 2%).

На грошевому ринку, у звязку з політичною крізою, Банк Польський мусів уділити банкам кредитової допомоги; разом уділені ним кредити зросли на 377 мілїонів. Отже грошевий обіг збільшився, досягаючи ненотованої доси висоти понад 2 міліярдів злотих. В Польщі мала місце кредитово-валютова інфляція. Як довго вона треватиме — це буде залежати від того, як укладуться далі зовнішньо-політичні умовини, які видатки потягне за собою початкове фінансування Заользя та збільшене темпо зброєневих інвестицій.

## ЗРІСТ НІМЕЧЧИНИ І ЗМЕНШЕННЯ ЧЕХІЇ.

Протягом останніх 10-ти місяців Німеччині прибуло 43.000 кв. кільометрів площі і 10 міліонів населення. Її населення збільшилося на 15%, простір на 25%. Через прилучення Судетів збільшилася власна продукція бурого вугілля для Німеччини на 10%, Чехословаччина втратила її аж 98%. З огляду на те, що буре вугілля вживають тепер для виробу штучного плинного топлива (підмінки нафти і бензини), — Німеччині цей новий набуток приходить дуже в пору. Крім того Німеччина, експортуючи буре вугілля до корінної Чехословаччини, діставатиме від неї девізи, яких так дуже потребує.

Дуже видатно збогатився також німецький текстильний промисл, який був розміщений в північних Судетах. До своїх 11 міліонів веретен (бавовняних) Німеччина дістала нових 3 міліони. Для Чехословаччини це означає втрату 50 проц. її бавовняного промислу. Дотепер цей промисл працював у великій мірі для експорту. Експортували до наддунайських держав, Англії, Швайцарії і Злучених Держав. Очевидно мусітиме експортувати також Німеччина; напевно старатиметься задержати передусім давні чехословацькі ринки: до наддунайських та південних держав.

Забавкарський промисл, розвинений в Судетах, був чисто експортовим промислом і користав з митних пільг у Америці. Тих вигід не дістане промисл Німеччини і тому для нього можуть прийти часи кризи. Та сама доля постигне славний шкляний і штукатерійний промисл північних Судетів.

Зате хемічна промисловість, що розмістилася під Судетами, відійшовши від Чехії, всеж таки може числити на збут в чеському краю, поки він не розбудує відповідного власного виробництва. Промисл цей орієнтувався на близькість палива (вугілля) в судетських узгірях. Був це виріб мила, оліїв, марґарини (фірма Шіхт в Ауссіґ і ін.), штучні погної і под.

Зріст промислово-виробничого потенціялу нової Німеччини безсумнівний. Гірше представлятиметься справа харчевого забезпечення нових теренів. Прилучені судетські краї мали доволі тільки паші; збіжа, навіть цукор довозили з чеських районів. З огляду на те, що корінна Німеччина не зможе дати їм того, що їм потрібне, прийдеться недостачу харчів поповнювати привозом з заграниці, може з тієїж Чехії.

Як бачимо, обі сторони будуть приневолені піддержувати з собою живі господарські взаємини. Чехословаччина, як слабша сторона, мусітиме зробити ще не одну концесію могутньому сусідові, може навіть політичну. Маючи однак трудяще а здібне населення, якщо буде звільнена від видатків на зброєння — може в скорому часі зажити добробуту.

## ЩО БУДЕ З ЦІНАМИ ЗБІЖА!

Від вересня діє закон про оплати від перемолу збіж. До половини листопада з тих оплат узбиралася кругла квота 8 міліонів зл. Досі уряд не веде ніякої спеціяльної акції коштом цих грошей. „Ґазета Гандльова" вияснює, що уряд чекає, аж будуть

підчислені запаси збіж і бараболі, щоби знати, чи є які надвишки на евентуальний експорт. Тоді щойно приступить до евентуального преміювання експорту того роду збіжжа, яке буде у надвишці.

Тимчасом, як і було до передбачення, новий рід податку не тільки в нічім не вплинув на піднесення цін збіжа, але навпаки, стискав їх у низ. Млинарі мусіли звідкись дістати своїх 3 злоті, що їх платять від кождого сотнара збіжа. Не маючи змоги перекинути їх на консумента муки, очевидно відбивають свою шкоду коштом продуцента, хлібороба, від якого купують зерно. Що так мусіло бути, каже догадуватись еволюція цін збіжжа протягом останніх тижнів.

**Ціни пшениці на львівській біржі:**

| | | | |
|---|---|---|---|
| 6. IX. 1938 | I сорта | 19,50—20,50 | зл. |
| 21. X. „ | „ | 20,75—21,00 | зл. |
| 22. XI. „ | „ | 17,50—18,50 | зл. |

Чи є які вигляди на те, щоби преміюванням експорту можна піднести ціни збіжжа? Майже ніяких, бо ті ціни, які мігби польський експортер дістати за збіжа на вільних ринках Заходу (Антверпія, Ліверпуль) — такі низькі, що навіть якби до них додати польську експортову премію (3 зл. від квінталя), то це ще не зрівноважить коштів закупу збіжа в Польщі плюс кошти транспорту. Конкретний приклад: ціна пшениці в Ліверпулі з кінцем жовтня була у пол. валюті 15,40 зл. Додавши премію, експортер дістає разом 18,40 зл., тоді як він мусить за сам товар без коштів траспорту дати коло 20 злотих.

Значить, вигляди на справжню поправу цін збіжа невеликі. Коли уряд хоче справді повернути селові те, що від нього вибрав саме у часі обнижки цін його продуктів, то мусітиме придумати якусь іншу поміч. Але це мусілоби бути щось такого, щоби давало поміч усім хліборобам, без ріжниці національности. Дотеперішня практика уділювання субвенцій господарським орґанізаціям, підмог на людові доми, допомог кольоністам, завжди тільки полякам, — хочби цим разом не повинна мати місця.

Щож торкається самих цін збіжжа, то хліборобство мусить погодитися з думкою, що видатнішої їх поправи в ближчому часі не буде.

У мотивах закону про збіжеві оплати говориться, що границею оплатности продукції жита, (як типового для Польщі збіжа) є ціна 20 зл. за м. сотнар. Тому, що хлібороб дістає тепер за жито пересічно коло 12 злотих, навіть менше, а на ринок відходить в Польщі около 3 міліони сотнарів місячно, можна числити, що хліборобство тратить місячно коло 24 міліони злотих на чисто. За рік це робить кругло 280 міліонів злотих.

Остаточна причина — за мала платнича здібність того населення, що купує хліборобські продукти (бо заграничні ціни збіжа на краєві в Польщі фактично не діють). Так нужда села впливає на вбогість міста, нужда міста тягне за собою злидні села.

*НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО*

# Колєктивізація сільського господарства в Совєтах

(Закінчення)*)

Новий закон більшовицької влади про артілі не був добровільним. Підчас другого зїзду колхозників у 1935 р., що приняв цей закон, Яковлєв говорив: „Допускаю, що пригадуєте собі, особливо ж памятають це делєґати з України й північного Кавказу, як у 1932 р. решта кулаків, офіцирів і білогвардейців дісталася до колхозів і пробувала знищити їх. Псували машини, різали худобу, мордували найкращих колхозників, орґанізували крадіжі збіжжя через неробів, щоби чесного колхозника позбавити хліба. Орали мілко, щоби колхозна земля родила більше хвасту ніж збіжжя. Стосували саботаж при плодозборах і звожуванні хліба, щоби можна було сказати: дивіться, до чого веде колхоз!".

Слова ці, поза красномовними фразами більшовицького комісаря, без сумніву можуть одно тільки констатувати: гостре незадоволення селян із колхозів. Наслідки цього давалися дуже в знаки більшовицькій владі. Вони стали дуже загрозливі. Тимто пішла вона на уступки.

В часі дискусії над новим законом Сталін говорив на томуж зїзді: „Коли хочете скріпити артілі, то в теперішніх умовах мусите безоглядно взяти на увагу поза загальними інтересами колхозників ще їх особисті інтереси. Оскільки артіль не має ще надміру продуктів і не може дати поодиноким колхозникам та їхнім родинам того, чого вони потребують, то краще просто сказати, що одна часть, на праці (в колхозах) є колєктивна, а друга приватна. Ліпше отверто, просто й чесно признати, що колєктивний двір повинен мати свою індивідуальну господарку, невелику, але приватну й особисту. Погодження інтересів особистих із колєктивними — ось ключ до скріплення колхозів".

Такої пісні заспівав „ґеніяльний вожд". А якже він співав ще кілька років тому назад? Слова Сталіна це отверте признання більшовицької поразки і свідоцтво повного заломання системи колєктивізації. Воно тим повніше й більше, що виставив його сам творець системи після шестилітнього досвіду.

Новий закон про артілі з 18. лютня 1935 р. заводить цілий ряд нових постанов.

В першому розділі закону про „цілі й завдання" артілі говориться про „забезпечення ліпших умов життя та зроблення всіх колхозників заможними".

---

*) Початок гл. в ч. 9, 10 і 11. »Кооп. Респ.« за 1938 р. — Ред.

В розділі про „землю" новий закон забезпечує судово землю на вічне володіння і власність за артіллю. Землі артілі не можна зменшувати, а тільки збільшувати її. Кожна артіль одержує відповідний урядовий документ, у якому стисло означується межі і обшир її землі.

Та найважніша постанова нового закону відноситься до наділу колхозників землею. Зі свого обширу землі колхоз мусить виділювати наділи від $^1/_4$ до $^1/_2$ га та віддати їх у приватне володіння кожного селянського обійстя, не вчисляючи в це землі занятої під житло. В цей спосіб в усім СРСР. повстали нові селянські $^1/_2$ гектарові господарства, о загальному обширі від 9 до 12 міліонів га, з високою інтенсивною управою. На свому господарстві колхозник має право держати необмежену скількість птиці, 20 уликів пчіл і обмежену скількість худоби. СРСР поділено на 4 смуги: 1. широко розвиненої упрпави збіжевих рослин і мало розвиненої годівлі; 2. однаково розвиненої рільної та годівельної господарки; 3. осілої і на пів кочівної годівлі при малому розвитку рільної господарки і 4. кочівної годівлі.

У першій смузі колхозник мав право держати: 1 корову і 2 штуки телят, 1 свиню з приховком, а в разі згоди управи артілі й 2 свині з приховом, до 10 штук овець і кіз разом. У другій смузі — 2-3 коров з приховом, 2-3 свині з приховом і 20-25 овець і кіз разом. У третій смузі дозволено на 1 загороду держати 4-5 коров із приховом, 2-3 свиней з приховом, 30-40 овець і кіз, 1 коня або кумисову кобилу, 2 верблюди або два осли, або 2 мули. В четвертій смузі особистий маєток колхозника може складатися з 8—10 коров із приховом, 100—150 штук овець і кіз, до 10 коней і 5—8 верблюдів. Як бачимо, дозволена новим законом у приватному посіданні колхозника скількість живого інвентаря є значно більша в порівнанні зі скількістю, що її передбачає закон про артілі з 1930 р.

Поза цим новий закон наказує управам колхозів давати „в разі потреби" колхозні коні для приватного вжитку своїх членів.

Вкінці поліпшує він соціяльно-економічне становище членів артілі, зменшуючи всякі оплати.

Як бачимо, новий закон про артілі заграває на власницьких інстинктах селянина. Гра небезпечна. Він являється безумовно побідою селянина в боротьбі його за землю в умовах загальної колективізації сільського господарства в совєтській державі. Нову аґрарну політику большовицької влади можна по всій справедливости назвати колхозним НЕП-ом.

Знаціоналізована (удержавлена) земля стала колхозною, з державної — селянською, тільки що селянин-колхозник не вільний, а прикований до колхозу.

На реформі зискав селянин. Він одержав землю, правда, в невеличких розмірах. Цей факт розпочинає процес пробудження і скріплювання у селян-колхозників їхніх власницьких інстинк-

тів та приватно-господарських інтересів. Чи новий закон скріплює колхози? І чи на йому зискує більшовицька держава? Можна в це глибоко сумніватися. Можна думати, що навпаки.

Розуміється, що новий закон не зможе привести до задоволення навіть російського совєтського села, а що й казати про вкраїнське. Він не міг його успоїти. Ворожість селянства супроти большевицької влади, що вивласнила його та знищила, не може зникнути. Її таїть у своїх грудях знищений селянин і вона вибухне в слушний час. В сколєктивізованому совєтському селі дрімають блискавиці і громи.

Совєтські дані про стан сільського господарства в Росії, а особливо на Вкраїні в рр. 1936—38, дають підставу говорити просто про його крізу. Викликана вона його дезорґанізацією, що в свою чергу являється наслідком наставлення селян до колхозів і до більшовицької влади. Диспропорція між плянами більшовицької влади, а їх виконанням росте з року на рік.

Ось кілька даних, що ілюструють крізу совєтського сільського господарства на Вкраїні.

В семім році колєктивізації — 1936 — сколєктивізована Україна цілком не дописала. Щоби приласкати українських селян — колхозників, більшовицька влада пішла на нові пільги для них. Декретом з цього року, оголошенім тільки в українській пресі з 11. липня (Комуніст, ч. 158) уряд резиґнує із „підмог" у хлібі, уділених українськими колхозами у мин. роках, на суму 12 міл. пудів. Москва прийшла до переконання, що стягнення цих „підмог" просто безнадійне. Влада зредуковала теж збіжові оплати, в деяких українських провінціях (чернигівській, київській і винницькій) до $1/3$ частини норм із попередніх років. Таксамо і вційже висоті зредукувала вона теж оплати в натурі машино-тракторним стаціям. Це не багато помогло. Селяни на Вкраїні опізнювали щорічні засіви, та робили їх недбало. В 1935 р. засіяно на Вкраїні 15.727 тисячів га, в 1936 р. — 14.157 тисячів га, а в 1937 — 13.748 тис. га. Значить на протязі 2 років засівна площа на Вкраїні зменшилася о 2 міліони га, себто о 13%.*)

На закінчення — увага.

Більшовицька преса й пропаґанда силкується реклямувати колхози як одну з одмін продукційної кооперації. Це з ґрунту фальшиво. Три сутні риси відріжняють колхоз од кооперативи:

1. Колхоз покликано до життя не в інтересі його членів, а в цілях їм байдужих, чужих або просто зненавиджених;

2. колхоз є орґанізацією не добровільною, а примусовою;

3. колхоз не є самоуправною орґанізацією, бо правлять ним із гори, прпавить ним більшовицька влада під маскою свободи й самоуправи.

---

*) Stanisław Glas: Kryzys rolnictwa sowieckiego („Przegląd gospodarczy" zeszyt 22, str. 737. W., 1937).

Колхоз підпадав еволюціям. Проте в ґрунті річі та в першій мірі служить він фіскальним інтересам більшовицької деспотії. Коли зникне сила, що держить його в своїх кігтях і тенетах, упаде й сам колхоз.

**В. Левинський.**

---

## СОЦІЯЛЬНО-ПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ АНҐЛІЇ*).

**Економічна ситуація.** Роблячи загальний підсумок з фінансово-економічної ситуації Анґлії, бачимо, що 1937 р. і перший семестр б. р. мало чим відріжнились від 1936 р.; все свідчить, що господарське оживлення — розпочате перед пяти літами — продовжується. Одначе то-там то-сям проявляються певні симптоми, які вказують, що економічна ситуація осягає свій найвищий щабель розвитку. Нині ще неможливо точно відповісти, чи Анґлія починає входити в нову фазу господарської кризи, чи то є лише не більш — не менше, як »хвилеве перепрацювання«, хвилева депресія, що досить часто случається в економічнім життю держави. За браком певних статистичних даних в цей мент, коли пишуться ці рядки, — приходиться обмежетись на певні опінії.

Lord Hirst of Witt, президент федерації анґлійських промисловців, нарікає на недостаточну інвестицію до промислових підприємств за браком довірря.

Lord Nuffield, анґлійський Форд, вважає, що тяжка металюрґія не працює як слід: »позакурювали, каже він, великі циґари (домені печі) й нічого не роблять; вирібні ціни на сталь дуже високі«. Для власної автомобілевої індустрії Nuffield вживає, як вже вище згадано, довезеної сталі, яка обходиться о одну третину дешевше від краєвої. Подібні нарікання чуємо й з інших галузів промисловости.

Проблєма вирібних цін починає прибирати чимраз більш акутнього характеру. Від 1925 до 1933 заробітна платня в Ан,лії стало знижується; від 1933 до нині стало (правда помаленько) зростає. Вже в 1-ій половині 1937 р. ціни на сталь підвищено на 17%, а другій половині на 26%; на цій висоті вони мають зістати до кінця 1938 р., але є дуже сумнівне, чи вони не підскочать. Подорожчання сталі неґативно відчувається в будівлі кораблів. Тут 1938 р. є ніби забезпечений замовленнями, але вже цвітень і травень виказують збільшеним пустуючих форм. Певний застій в будівельній промисловости пояснюється також зростом вирібних цін.

Коли звернимось до текстильної промисловости, то констатуємо майже повний маразм. Тут головною причиною є втрата ринків в Індії і в Китаю. Але й тут сильно виступає питання вирібних цін. Так, приміром, чесана вовна привезена з Франції обходиться значно дешевше як анґлійська. Несталість цін на вовну й бавовну сильно перешкоджає в виробленню плянів для охорони цієї галузі промисловости. Ланкашір старався рятувати свою текстильну промисловість шляхом зменшення (на 3 міліони) веретен. В текстилю, треба сказати, повстали за останні роки ріжні обєднання, де голос держави є чи не рішаючий. Новонароджені спілки, які обіймають велику частину текстильної продукції, легонько підчиняться урядовому керівництву, як це буде потрібно.

Знижка курсів на біржі Stock Exchange на цінні папери це дуже яскравий вказівник, що не все є гаразд. Хоч зиски торговельно-промислових підприємств за 1937/38 р. виявився — як було вже згадано — вдовольняючими й вищими (в багатьох підприємствах) від 1936/37 р., але курси акцій й облігацій не піднеслися, а, навпаки, знизились. Чи в цьому треба вбачати явище перехідного й чисто психольоґічного порядку, чи привели до того теж інші причини?

Президенти „Big five" в своїх річних звітах за минулий рік, що користуються широким довіррям, не подають нічого такого, що можна би було

---

*) Гл. статті того ж автора в попередніх числах нашого журналу, за вересень і жовтень. — Редакція.

вважати за початок крізи. Вони залишаються оптимістами, як і в попереднім році. Зрозуміло, що велику частину їх оптимізму треба віднести на конто їх становища. Mac Kenna обмежується лише до зауваження, що муніципальні позички зростають дуже скоро й зустрічають певні труднощі на ринку капіталів. З більшим притиском він звертає увагу на зростаючий дефіцит в платничім білянсі Анґлії. За рр. 1932—36 платничий білянс виказав дефіцит 50 міліонів ф. ст., а сам 1937 р. мав дати (за обрахунками Sir Robert Kindersley) приблизно таку саму суму. Але в цьому M. Kenna не вбачає нічого загрожуючого й залишається при думці, що Анґлія в 1937 р. ще не жила виключно з готового капіталу. Одначе „дальші послаблення в платничім білянсі можуть привести, — каже M. Kenna — до політики кредитової рестрикції". Разом з тим всі президенти „Big five" погоджуються й рішуче заявляють про необхідність увільнення торговлі від ріжних перешкод. В першу чергу вони мають тут на увазі С. Д. П. Америки: „коли Америка змінить свою торговельну політику, Анґлія сейчас послідує, — по їх словам, — за її прикладом". Президенти отверто признають, що в цьому полягає одинокий вихід з даної економічної ситуації як для Америки, так і для Анґлії.

Біжучий рік, як і попередній, ще не цілком здоровий, бо ситуація на ринку праці не є задовольняючою. Анґлія нараховує тепер більш, як півтора міліона безробітних, в той час як за нормально просперуючої господарки число безробітних не мусіло би перевищати 600 тисяч (по думці M. Кенна).

Президенти „Big five" протестують проти загальної опінії (головно урядової позиції), що акція зброєння в сильній мірі піддержує анґлійський промисл. Вони звертають увагу, що видатки на зброєння — 150 міліонів ф. ст. за 1936/37 р. — це ніщо в порівнанню до загальної вартости продукції (са 4—5 міліардів ф. ст.). Але голови „Big five" не дуже підкреслюють той факт, що всі видатки на зброєння являються непродуктивними витратами в економічнім розумінню. Як би не була мотивована державною більшістю акція зброєння, факт залишається фактом: витрати на озброєння з року на рік збільшуються, а, — завдяки цьому, — господарство Анґлії все більш і більш наближається до типової воєнної господарки. Зростаючий дефіцит торговельного балансу, а також, головно, — платничого, може потягнути за собою неґативні наслідки що до курсу фунта ст.

Зі всього вищесказаного випливає певна ріжниця між економічною ситуацією і фінансовою.

В фінансовій галузі Анґлія відограє домінуючу ролю, яка її робить дуже чутливою до всіх зовнішних подій. Грошева одиниця Анґлії не є британською, але світовою; Stock Exchange (льондинська біржа) живе наказами й арбітражом усіх великих ринків світу. Анґлійські банки мають дуже велику закордонну клієнтелю, тому, — зрозуміло, — льондонський ринок дуже залежить від того, що діється в Ню-Йорку, в Парижі та в інших містах світа. Інтернаціональна роля є великою силою: вона приносить величезні вигоди Stock Exchange але робить її — разом з тим — дуже чуткою до всіх зовнішних подій.

Що до промислового й торговельного життя, то воно порівнюючи замкнене в собі, головно з менту заведення протекціонізму. Анґлійський ринок, — споживча сила якого є надзвичайно велика, — відмежований тарифами, фаворизує національну продукцію. Хоч Анґлія й надалі залишається світовою складницею сирівців, хоч торговельні звязки її з закордоном й далі величезні, але у себе вдома вона вже не підпадає впливові конкуренції, як то було раніш.

Від кількох літ Анґлія осягнула в своїм економічнім життю певну рівновагу, яка ще до недавна спричиняла чимало турбот. Не треба, — річ ясна — переоцінювати значіння цього елементу: коли би світ переживав знова таку економічну крізу як 1929—32, то Анґлія терпіла б також; але піднесення, яке вона досягла за останні роки, дозволило їй стати одним із найсильніших господарських орґанізмів, сили якого найкраще збережені.

**Внутрішна політика.** За нашої доби економічне життя країни тісно злучена з політичним життям, і то тим більш, що тепер економіка керується соціяльними питаннями, питаннями народньої оборони, себ-то питаннями, які справляють кольосальний вплив на промисловість і фінанси.

Теперішній уряд Анґлії можна вважати більш національним, аніж просто кооперативним (яким він є по свому складі). На 615 членів парляменту

уряд має за собою 430. Тут — поза суто партійними справами — всі партії погоджуються щодо найголовніших питань загранячної і внутрішньої політики, як: народня оборона й орґанізація економічного та соціяльного життя.

Консерватори чутко прислухуються до життя й в богатьох випадках поступаються своїми проґрамовими постулятами, коли йде про необхідність модернізації на соціяльнім, або економічнім полі.

Ліберали втратили свою давню ролю рішаючої переваги в той чи інший бік. Ліберальна партія виявляє — за останню декаду літ — сильне ослаблення, якщо не завмирання. Народжується новий лібералізм, який відкидає всякі спроби рівноваги, як рівнож і спроби соціялістичного характеру.

Labour party, — партія праці на чолі з M Attlee вибрали (від того часу коли Ramon Mac Donald перейшов до консерваторів) шлях нормального еволюціонізму, даючи часом докази відступу від „Макдоналізму перших часів"; є ознаки підупаду партії праці взагалі. Що до самого теперішнього лідера Attlee то він, стоючи й на далі на засадах доктрінального соціялізму, признає одначе, що „творча сила капіталізму" є значно більша, ніж про те думають соціялісти; він підкреслює „етичну височінь" соціялізму над капіталізмом, але констатує, що революційна політика соціялістів зкрахувала.

Доктрина державного господарювання — слід це підкреслити, — находить в Анґлії що раз більше прихильників, головно серед консерваторів, бо відповідає більш їх способам думання, та є в більшій гармонії з їх ідеалом авторитету.

Доктрина марксизму прийшла в інтелектуальний снобізм і набрала характеру теми, що належить виключно до університетської катедри.

Анґлія не перестає бути оборонцем справжньої демократії, триваючи на обороні індивідуальної свободи, свободи думки, слова й чину. Одначе еволюція її внутрішнього життя виказує зростаючу з року на рік ролю держави в питаннях соціяльно-економічного порядку.

**Загранична політика.** Надзвичайно скомплікована структура Британської імперії вимагає від Анґлії динамічної політики. Анґлія в політиці не керується ніякими певними доктринами, лише базується на простих реальних фактах. В усіх актуальних політичних питаннях Анґлія прямує по традиції до „рівноваги" на всіх відтинках земської кулі.

В своїх головних точках програма закордонної політики Анґлії, як її висловив Чемберлєн в своїй промові з 7. березня б. р., зводиться до: 1. колєктивної безпечности під проводом Ліґи Націй*); 2. безпечности британської імперії: захист територій; захист комерційних шляхів, якими імперія засосмотрюється сирівцями чи споживчими продуктами; 3. захисту усіх морських посілостей проти всяких атак чи то з моря, чи то зі суші, чи з повітря і 4. співучасти та захисту територій спільників на випадок війни.

А над усією її закордонною політикою панує бажання заховати за всяку ціну мир, мир так довго, поки це буде можливе, мир, як найвище добро людства, як запорука його добробуту.

**Відношення Анґлії до Европи.** Відомо, що Анґлія неохоче зачисляє себе до европейської держави. „Ми не в Европі" є дуже улюблений вислів між анґлійцями. Вони скорше признають Анґлію европейським „outsider" (автсайдером), або тим „пароплавом", що зупинився в европейських водах, але є на поготові відплисти в кожну хвилю.

Анґлія старається бути як найдальше від европейських сварок, ворожнеч, поскільки це є лише можливе, чи нешкідливе для анґлійських інтересів. Страх бути втягненим примусово — помимо доброї волі — в европейську війну (як то вже сталося в 1914), посилювало в анґлійців тенденцію до відмежування від Европи, особливо по замиренню. Одначе великі інтереси економічно-культурного порядку, часто — головно протягом останніх літ — змушували Анґлію признавати себе не тільки европейською державою, але й центром Европи. В 1914 р. Baldwin, — в той час голова уряду, — проголосив, що границі Анґлії не кінчаються на водах Ля Маншу, але на Рейні. Цим

*) Цю точку, як здається, піддано від того часу основній, корінній ревізії, чого вислідом були недавні епохальні події на европейському континенті. — Редакція.

він хотів підкреслити, що Анґлія зацікавлена в Европі й тому треба з нею числитися.

Поза межами чисто культурного порядку, Анґлія є в дуже великій мірі споріднена з Европою в економічнім житті: її господарський добробут підупадав і підвищувався чи не рівнобіжно з добробутом Европи. В 1913 р. Европа поглощує 34,6% цілого експорту Анґлії та 56% її реекспорту. Анґлія стає майже виключною складницею для европейської торгівлі. По війні економічні інтереси Анґлії в Европі зростають. В 1929 р. Анґлія реекспортує до Европи 68,6%, а імпортує з Европи 37,4%, (себ-то більше, як з якої би то не було іншої частини світу).

Велика світова економічна кріза, яка вибухла по 1929 р., не зменшує економічного зацікавлення Анґлії Европою, зате цілковито міняє тенденцію торговельної політики Анґлії. Від 1931—32 р. Анґлія заводить у себе протекціонізм і провадить „преференційну" політику; вона старається йти по шляху „splendid isolation XIX віку — повної ізоляції від Европи та зближення зі своєю імперією. Завдяки цьому імпорт Анґлії з Европи ступнево — від 1933—34 — падає і в 1937 році виносить 33,4% (проти 37,4% в 1929). Незважаючи на це, Анґлія продовжує сильно відчувати кождий господарський імпульс Европи. До того Анґлія не припиняє своєї співпраці з Европою на фінансово-економічнім полі: піддержує реставрацію й стабілізацію грошевих систем та інвестує, — по можливости, — свої капітали. Крім цього Анґлія цікавиться й признає себе заінтересованою в тому, щоби панував мир в Европі; вона бажає собі миру, де би ніхто не домінував, і в цьому вона себе найвиразніше признає европейською державою.

Але співпрацюючи з Европою, Анґлія примушена тепер числитися більше зі своїми домініями, ніж як то було до війни. Вона знає, що домінії радше похвалюватимуть її співпрацю з Европою лише в площині економічного порядку, ніж в площині активної участи в цілому житті Европи. З цеї причини анґлійська промисловість, продовжуючи підтримувати контакт з Европою, залишається на боці від її промислових картелів. Без огляду на це Анґлія залишається для Европи світовим посередником, тобто виконує ту ролю, без якої Европа не може обійтися. Крім реальної співпраці, Европа ледви чи може чого більше сподіватися від Анґлії. Коли би Анґлія мусіла вибирати між Европою і домініями в питаннях сягаючих поза її власне реальне заінтересування, вона не вагатиметься стати на сторону доміній.

**Відношення між Анґлією і домініями.** Не маю на меті входити в усі зміни, які запали в цій площині від великої війни: чимало кольоній стало домініями, а домінії квазі-незалежними державами. Хочу звернути увагу лише на інтерпретацію, чи просто вислів „Британська імперія" та — в звязку з цим — на відношення між метрополією і домініями.

Від 1921 р. Британська імперія прибирає (перший раз в умові з Ірляндією) таку офіційну назву: British Commonwealth of Nations, чи коротко „Commonwealth". Досить тяжко, ба просто неможливо, подати точний переклад цього слова: воно заключає в собі нараз цілий комплєкс взаємовідносин традиційно-конституційного порядку.

Sir Sobert Borden, канадийський публіцист, подає таку дефініцію: „Commonwealth британський це є союз народів, які присягають всі однаково на льояльність (короні — Д. П.) і взаємовідносини котрих ще не є остаточно зясовані". Граф Sforza, відомий італійський ех-дипльомат, який про це згадує в своїй книжці*), каже, що „Commonwealth" це найкраший вислів для: Res Publica.

Як би офіційна назва — „Commonwealth" — не була перекладена, повоєнне життя свідчить, що взаємовідносини між Анґлією і домініями змінились настільки, що стали майже цілком подібні до взаємовідносин між республиками. Анґлія хоч і триває на свому старому погляді на домінії, як на inferiority complex (на складник нищого порядку), але в усім рахується з їх голосом і старається не йти їм в супереч. Вже в 1932 р. на імперській конференції в Оттаві, домінії дискутують про тарифи з Анґлією так, як з чужою державою. В питаннях економічного характеру, Анґлія йде на зустріч вимогам доміній, а в питаннях політичного порядку питає їх погляду, їх опіній.

---

*) Comte Sforza, „Synthése de l' Europe", Paris, 1938, p. 72.

Нині ще не можна твердо передбачити остаточного поведення доміній на випадок війни суто-европейського характеру, але за співучасти Анґлії: чи вони погодяться на активну допомогу метрополії (як в 1914), чи лише на пасивну? Анґлійська політика придержується, — особливо від кількох літ, — такої поведінки: не робити нічого такого, щоби могло викликати незадоволення з боку доміній.

**Відношення між Анґлією і С. Д. П. Америки.**

Відношення між Анґлією і С. Д. П. Америки творять надзвичайно яскраву сторінку в сучасній історії.

В 1917 р. С. Д. П. Америки вступили в війну зза повної солідарности з братнім народом — з Анґлією. Від 1919 Америка перестала цікавитися Европою, стала на шлях повної ізоляції та високого протекціонізму: інтереси Америки стають протилежними інтересам Анґлії.

Льондон захищає в Женеві інтереси европейської рівноваги, яка є традиційною базою анґлійської політики; Вашинґтон захищає рівновагу Далекого Сходу, який є йому блищий до серця. Звідсіль парадокс: інтернаціональна Анґлія не хотіла інтервеніювати підчас японської експанзії в Манджурії, в той час як ізоляційна Америка була готова виступити проти згаданої експанзії, стаючи цим в чолі найбільших ентузіястів Ліґи Націй. В сучасний мент Анґлія і Америка стараються — незалежно від певних форм конкуренційного характеру на економічно-фінансовім полі — йти спільно. Починаючи від Ллойд-Джорджа до Чемберлена, через Больдвіна, мрією анґлійської політики є: союз з Америкою. В данім випадку погляд Анґлії на Америку як на „inferiority complex" (щось нижчого по культурі, по вимові та манєрам) блідне перед бажанням співпраці; навпаки, поклик на спільність в расі прибирає сильного ефекту в анґлійській атмосфері.

Анґлія, втомлена вічними війнами европейського континенту, які вона вважає майже безвихідними, не хоче приймати в них активної співучасти, якщо до того не буде примушена. Союз Анґлії з Америкою являється в очах анґлійців найбільшим добром для цілого людства.

Америка, знова, не дуже вірить „перфідному Альбіону" — але Wa Street і Stock Exchange співпрацюють більше, ніж суперничають. Анґлія й Америка договоряться завжди, як що йтиме про захист спільних інтересів перед третою особою. Позатим в усіх питаннях економічно-політичного характеру сторони жваво захищають власні інтереси, які приймають часом навіть чисто конкуренційний характер (прикладів чимало: девалюаційна політика доляра; торговельна політика — тарифи; політика золота і т. д.).

Анґлія, щоби зискати співпрацю Америки, погоджується в деяких питаннях поступитись навіть своїм місцем, погоджується заняти друге, або поступитися своїм віковим престижом. По війні Анґлія з джентельменським спокоєм уступила своє першенство на морі, головно та Тихім океані. „Треба преклонитись перед необхідністю, — говорять і думають анґлійні. Зрештою американців не можемо вважати цілком за чужинців: спільне походження, та-ж культура, одна мова. Це ми їх виховали. Разом з тим ми хочемо думати, що американці, будуючи морську фльоту, рівну нашій, не плекають ніякої задньої думки про наступ на нас. З Наполеоном і Вільгельмом II. було щось цілком іншого. В будуччині фльоти Анґлії й Америки співпрацюватимуть для виконання поліційної служби на морі та для вдержання світового миру, який буде анґло-саксонським миром. Що ж тут заперечувати та в чому є тут пониження?"*). Але погоджуючись на розвій американської фльоти, Анґлія вважає Америку мало підготовленою до морського життя, а рівнож до інтернаціональної політики й торговлі. Анґлія є того переконання, що ще пройде чимало часу, поки американці не потребуватимуть анґлійського посередника.

Анґло-американський союз, зрозуміло, був би рішаючим чинником в справі світового миру та господарської відбудови цілого світа. Анґлія й Америка відограють перші ролі в світовій торговлі. В 1935 Анґлія зконсумувала 16,95% з цілого світового експорту, а Америка йшла за нею: 9,88%. В світовім експорті Америка стоїть на першім місци (12%), а Анґлія на другім (11,12%). Це свідчить про велику економічну вагу евентуального анґло-американського союзу.

---

*) A. Siegfried, La crise Britannique au XX siecle", Paris, Colin, p. 196,

Найбільшою перешкодою до зреалізовання союзу, — по словам анґлійців, — страшить протекціонізм Америки. Питання про знесення Америкою високих мит було причиною провалу світової економічної конференції в Льондині в 1933 р.; воно ще до нині стоїть на першому пляні. Якщо правда, що обі держави інтенсивно працюють в цьому напрямі і що торговельна умова між згаданими державами є вже випрацювана, то коли б вона була підписана, заіснував би факт великого економічного значіння*), за яким послідувало б полагодження інших актуальних питань: стабілізація грошевих систем, проблєма золота й ліквідація воєнних боргів. Досі це все не вийшло ще з підготовчої стадії*). А тим часом Анґлія й Америка інтензивно працюють в напрямі дозброєння та оздоровлення свого соціяльного орґанізму (безробіття).

**Погляд на будуччину Анґлії.** Ціла історія Анґлії це прагнення до панування над світом. Велика війна сильно підточила основи анґлійського імперіялізму, геґемонії на морі, промислового й фінансового першенства.

XVIII століття було для Анґлії розцвітом; XIX ст. устійненням, а XX іспитом зрілости: кризи структурної, економічної й соціяльної. По війні Британська імперія стає „Commonwealth", де голос домінiй є чи не рішаючим; геґемонія на морі перетворюється в дуалізм; на промисловім полі ослаблення перед Америкою й Европою. Анґлії приходиться шукати нових доріг в боротьбі за своє першенство, за своє „primum vivere".

З ким піде Анґлія, щоби бути певною за своє primum vivere?

Коли Анґлія піде з Пів. Америкою, ризикує підпасти американському впливові — інтересам доктрини Монроє, — що значить — в найкращім випадку — друге місце в світовій констеляції.

Коли Анґлія піде з Европою, чи признає себе чисто европейською державою зі всіма інтересами й наслідками, з того випливаючими, ризикує втратити довірря й вірність своїх домінiй — (інтереси яких входять більше в орбіту заморських держав) та залишитись ізольованою від С. Д. П. Америки.

Коли Анґлія захоче залишитись на ґрунті preferencis imperial, тобто залишитися за муром високих митних тарифів, вона ризикує „заглохнути" й втратити свою ролю на торговельнім і фінансовім полі, себто позбутися европейських джерел свого добробуту.

Коли Анґлія, в змаганню за світовий вплив, залишатиметься сама, — без всяких міжнародних комбінацій, як то було в минулім, — вона ризикує, при захисті своєї економічної системи, не встоятися ані перед Америкою, ані перед Европою — зокрема, промислова могутність яких зростатиме.

Який буде вихід з тої повені суперечних можливостий? Ще найправдоподібнішим зі всього є, що Анґлія й на будуче залишатиметься вірною своїм традиціям і свому національному ґенію: вона не приступатиме виразно ані в одну, а ні в другу сторону, а стоятиме між двома світами — новим і старим. Витрівалість і гнучкість оставатимуть і на далі характеристичними рисами анґлійської нації. Анґлія зуміє пристосуватися до кождої інтернаціональної рівноваги при умові, що її фінанси будуть здорові, а морські шляхи — вільні.

Найбільшою небезпекою для Анґлії є світова війна. Не тому, що Анґлія не могла би її витримати матеріяльно, але тому, що — зі зруйнованням війною інших держав — вона би втратила джерело до власного добробуту (крім всяких інших можливих наслідків, навіть що до самого складу імперії). Тому Анґлія старатиметься за кожду ціну унукнути війни. Провал мирових змагань Чемберлєна може штовхнути Анґлію на шлях повної автаркії в межах своєї імперії, скорше, ніж на активну збройну участь у війні в Европі. Щодо цього, загадка Альбіону виростає до розмірів великого невідомого.

**Висновки.** Сучасна Анґлія виказує ті самі характеристичні елєменти, що й інші держави світа, а саме: протекціонізм панує над свободою торговлі; внутрішній ринок переважає над зовнішнім; поширення потреб і закупної сили переводиться на користь робітничої кляси, а фінансування цеї

---

*) До підписання торговельної умови між обома державами дійшло справді в листопаді 1938 р.; ця умова означає зворот в напрямі лібéральніших торговельних взаємин. — **Ред.**

операції залежить від мілітаризації та зброєнь, з одного боку, і державних фінансів, з другого боку.

Домінуюча роля внутрішнього ринку, на якому базується економічне життя Анґлії, підтверджується двома фактами: зростаючою ролью кредитування державою й самоврядуваннями та зброєннями. Ці дві характеристики свідчать про одно й те саме явище: збільшення ролі держави в анґлійській економії.

Треба не забувати, що старе королівство вільної торговлі та манчестеріанізму також не віддавали держави на „поталу". Анґлія завше йшла за тими лише економічними доктринами, які були найвигідніші для держави. Коли Анґлія стала на шлях вільного обміну, то вона це зробила в епоху, що забезпечувала державі максимальні вигоди. Від дня, коли ці інтереси зменшились, Disraeli і Chamberlain зкерували Анґлію на шлях протекційного імперіялізму.

Нині що іншого — імперіялізм зріс; протекціонізм також; але Анґлія користає з услуг, які вона віддає своїй імперії в формах морських й ін. мілітарних сил та в спеціяльній системі фінансування шляхом державних позичок.

*

До факторів, неґативно впливаючих на сучасне господарство Анґлії, належать: протекціонізм; підупад морської торговлі; зменшення закордонних позичок; зростаюче фінансове напруження з причини масового зброєння; зменшення продукції в наслідок переходу головних галузів промисловости на працю для оборони; дорого коштуюча (завдяки сучасному автаркістичному господарюванні більшости держав світу) система складовищ сирівців; недостаточне обґрунтування інвестицій, викликаних широкою політикою дешевого кредиту (думка професорів Gregory Robbins) і надмірне безробіття.

*

В теперішній грошевій системі Анґлії не треба сподіватися кардинальних змін, бо вона виказалася для неї надзвичайно придатною, а то в розумінню: масового диреґування („Бльок фунта ст."), свободи руху капіталів і гнучкі здібности пристосуватися до світової економічної конюнктури.

Тут не прийшло до реальної репудіації золота з грошевої системи; Анґлія лише створила для золота інші шанси на ствердження прислуг, що їх воно може віддати сучасному господарюванню. (Як кажуть анґлійські економісти: „Gold will be given another chance").

*

В економічній політиці Анґлія йтиме шляхом: 1. продовження дотеперішньої співпраці з певними уступками економічного характеру як в сторону своїх домінії, так і в сторону Европи — навіть в більших розмірах, — коли ця уступка забезпечуватиме Анґлії реальну-матеріяльну співпрацю; або 2. відокремлення від світу — переходом на автаркістичне господарювання в межах своєї імперії — у випадку збройного конфлікту в Европі, де інтереси Анґлії не були б прямо загрожені.

Як в першім, так і в другім випадку, економічна політика Анґлії братиме в увагу інтенції економічної політики С. Д. Півн. Америки.

Оздоровлення в світовому господарстві (рівнож в Анґлії) може наступити з днем скасування великими державами світа теперішніх форм майжевоєнної господарки.

*

В міжнародній політиці Анґлія реально анґажуватиметься в боротьбі за мир. Великі зброєння Анґлії свідчать, що вона не вагатиметься виступити зі зброєю в руках на захист її імперіяльних інтересів. Проблєма збройного виступу Анґлії в Европі є тісніше звязана з порушенням сучасного статус кво на Середземнім морі, ніж з яким би то не було іншим питанням.

Найправдоподібнішим є, що Анґлія й на будуче займатиме становище посередника між Старим і Новим Світом.

**Д. Пісначевський.**

*СТОРІНКИ МИНУЛОГО*

# О. Лев Горалевич

(Закінчення)*)

О. Л. Горалевич не хоче позволити, щоби справа організації молочарень завмерла у самому зародку і тому опрацьовує подрібний плян дальшої праці. Разом з о. Нижанковським їздить по селах з рефератами про молочарство. Організує молочарні. Дописує про організацію молочарства до „Економіста" і „Діла". Провадить широку переписку в справі організації молочарень. Дня 25. січня 1905. р. закладає молочарську спілку в Угерську (при чит. „Просвіти") та опрацьовує для неї правильник — щось в роді першого статуту молочарської кооперативи (гл. Кооп. Молочарство за листопад 1937. р. ст. 13). Правильник цей стає взором для инших молочарень, а молочарня в Угерську значно перевищує продукцією другі молочарні. Може про те посвідчити слідуюче зіставлення молочарських спілок:

| | | | |
|---|---|---|---|
| Завадів | за час | 1. X. 1904 — 31. III. 1906 — 62.397 | літрів |
| Голобушів | „ | 1. XI. 1904 — 31. III. 1906 — 34.701 | „ |
| Угерсько | „ | 23. I. 1905 — 31. III. 1906 — 94.104 | „ |
| Лисятичі | „ | 6. II. 1905 — 31. III. 1906 — 35.354 | „ |

Це не припадок, що Угерсько, село приблизно однаково велике, як Завадів і Голобушів, а о половину менше від Лисятичі, доставило найбільшу кількість молока. Ведена там молочарська пропаґанда не є голословна. Горалевич переводить докладні обчислення рентовности та виготовляє прелімінар буджету молочарської господарки в першій мірі у власному господарстві, а опісля укладає буджет молочарської спілки та „Маслосоюзу".

У висліді переписки з о. Захарясевичем з Вишатич виринула думка скликати молочарську нараду. О. Горалевич виготовляє докладний плян наради включно з диспозицією пропонованих рефератів. Виділ Філії „Просвіти" на засіданню дня 10. серпня 105. р. під проводом о. Горалевича ухвалює скликати нараду на 24. серпня.*)

На програму наради зложилися реферати: о. О. Нижанківського „Про молочарські спілки" і о. Горалевича „Чи можливий є Союз Молочарських Спілок і як його заложити". У висліді дискусії рішено заложити „Краєвий Союз Молочарських Спілок" (теперішній „Маслосоюз"), як відділ Філії „Просвіти". Виготовлення статуту поручено ініціяторові спілок о. Л. Горалевичові.

---

*) Початок гл. в ч. 11. »К. Р.« за б. р.

*) Інж. Ю. Павликовський, мабуть черз пореочення, подає (Кооп. Мол. за XI. 137), що нараду скликав Олесницький. Одначе, як свідчать протоколи Філії „Просвіти", др. Є. Олесницький на засіданню 10. 8. 1905. р. не був присутний і з тої то причини в програмі наради Виділ не помістив реферату др. Олесницького.

Рівночасно висуває о. Горалевич новий плян: молочарські спілки треба закладати не так, як доси при читальнях „Просвіти", але як реєстровані спілки на основі закона про зарібково-господарські товариства з 1873. р., а в першу чергу таку форму треба надати самому Союзові. Виділ Філії „Просвіти" прихилюється до внесення та скликає довірочну молочарську нараду на 15. червня 1906. року. Плян наради знова опрацьовує о. Горалевич (Начерк програми молочарських нарад з 24. VIII. 1905. р. і з 15. VI. 1906. р. найдено в архіві о. Горалевича). В програму наради знова ввійшли реферати оо. Горалевича і Нижанківського. Предложений о. Л. Горалевичем проєкт статуту принято та рішено віддати його до евентуального справлення правничій комісії.

Тут належить ще згадати, що заложення окремого українського союзу молочарських спілок мало багато противників серед самих українців. Всі погоджувалися з думкою, що треба працювати над економічним піднесенням українського народу і тому конечним є закладати господарські товариства. Одначе значна частина керманичів українського господарського життя думала, що не конечно в тій цілі творити окремі українські централі. До господарського розвитку можна дійти також у співпраці з польськими господарськими централями. З такою думкою на всіх місцях розправляється о. Горалевич, неуступчивий самостійник. Вірить лише у власні сили і організацію, відкидаючи тим самим всякі надії на чужу поміч. Вірний тій засаді уважає, що лише незалежна українська організація може принести правдивий хосен українському народові і переводить згадану постанову.

Рівночасно основуються українські молочарні в Довжневі коло Сокаля і у Вишатичах коло Перемишля, та їх організатори віддають молочарні під опіку Краєвого Патронату. Цього не може стерпіти о. Горалевич і звертається до них з того приводу з докором. Не маємо вправді тих листів о. Горалевича, але свідчать про них найдені три листи — відповіди о. А. Захарясевича. Для цікавих, якими мотивами руководилися противники самостійної української молочарської організації, подаю уривок з листа о. А. Захарясевича з дня 15. VII. 1905. р. (до о. Л. Горалевича):

»В засаді я є противний самостійним Спілкам, чи то кредитовим чи молочарським, чи іншим, бо до Патронату Краєвого, до фондів і кредитів краєвих маємо всі рівні права, так Поляки, як і Русини — і після моєї думки (впрочім не міродатної) ми не повиннісмо поминати від разу Патронат, противно нам треба штурмом добиватись о приняття до Патронату, бо звідтам дістане спілка: 1. запомогу 200-400 к. — що пішки не ходить (при молочарнях дармо машини дістане), 2. кредит в Банках, о котрий також трудно особливо, самостійній Спілці — має 3. контролю строгу і поважну, що виробляє довіря у простого народу до Спілки, наконець має 4. опіку і пораду фахових людий, що також богато значить. Доперва на случай неприняття до Патронату, треба закладати самостійні Спілки, а і потім не переставати шукати і домагатись приняття під Патронат. А впрочім відкидати Патронат, уважаю невластивим, бо в такім случаю будуть користати з фондів краєвих Мазури, а ми будемо висилятись і знеохочувати других. На поміч з Відня не спускаймось, бо прецінь знаємо що Відень без Львова нічого не дасть«.

Для узгіднення думок о. Захарясевич пропонує скликати до Стрия довірочну нараду. Нарада ця, як я вже згадував, відбулася 24. серпня 1905. р.

Арґументи о. Захарясевича не переконали о. Горалевича. В начерку до програми довірочних молочарських зборів (24. VIII. 1905. р.) маємо знамениту думку о. Горалевича в цій справі:

»Кожне економічне підприємство, опираючися на здорових економічних основах повинно само рентуватися, без грошевих підмог з публичних фондів. Жидівські фабрики не субвенціовані Краєм розвиваються і рентуються хорошо — противно польські субвенціовані фабрики соромно упадають або ледви животіють. Лише більше віри у свої власні сили, ще кільканайцять літ щирої праці, а осягнемо власними силами гарні результати і створимо руський рільничий промисл, який заважить на світовій торговельній арені«.

Вже по заложенню „Маслосоюзу", тимчасово вправді як відділу Філії „Просвіти" в Стрию, в 2. ч. „Економіста" з 1907. р. поміщено статтю п. П. Г.: „Спілки молочарські а Патронат". Автор статті радить віддати основані молочарні під опіку Патронату, за чим на його думку промовляє:

1. безплатна технічна, організаційна і контрольна поміч зі сторони Патронату;

2. беззворотна допомога для молочарні у висоті 200 кор. і 3%-ова позичка на урядження;

3. можливість визичення молочарських машин вартости коло 2.000 кор. і безплатний вишкіл молочаря.

Бажання йти по лінії найменшого опору та короткозорість знаменує прихильників Патронату. Стрічає їх досить остра, хоч справедлива відповідь о. Л. Горалевича в 4. ч. „Економіста" 1907. року. Опрокидуючи по черзі мотиви, які малиби промовляти за Патронатом, він каже: „Наші верховоди в краєвих автономічних організаціях змайоризувати не дадуться, а на всякі наші домагання в ділі справедливого розділювання субвенцій остануть глухі, доки ми будемо економічно, а тим самим політично слабі і незорганізовані. Хто інакше думає — то наївний або легкодух. Ми бідні передовсім тому, що маємо ще за много панщизняних привичок — однаково мужики як інтеліґенти, забогато надій і ваги прикладаємо на ініціятиву і поміч уряду, на всякі субвенції, хочби вони нам по всякій справедливости належалися, а замало у нас власної ініціятиви, підприємчивости та віри у свої питомі сили!".

Віра у власні сили, щира праця, національна амбіція — ось здорові засади, що лягли в основи українського кооперативного, а зокрема молочарського руху. Наше щастя, що саме думка о. Горалевича і його однодумців побідила, а то ледви чи моглиб ми нині почванитися таким гарним дорібком, яким є нині „Маслосоюз".

З днем 26. вересня 1907. р. Краєвий Молоч. Союз став окремою статутовою кооперативою, маючи вже за собою зорганізовану сітку кількадесяти молочарень та опрацьований і випробований плян праці. Дальше ведення справ „Маслосоюзу" переймає

вибрана дирекція. О. Л. Горалевич як член надзірної ради, а від 4. жовтня 1913 до своєї смерти, як голова Надзірної Ради Молочарського Союзу, дальше співпрацює над розбудовою Молоч. Союзу.

***

О. Горалевич бистро обсервує українське життя, а зокрема його недомаганя. Сидячи на селі та виконуючи обовязки батька родини, пароха, провідника села, а почасти й повіту, — не забуває про цілість сппрaв, про ріжні господарські потреби цілого українського народу. Своїми думками ділиться з українськими централями, представляючи їм що раз то нові пляни.

Значною перешкодою у веденні правильної господарки нашого селянина є роздрібнення ґрунтів на багато малих, а довгих парцель. Зарадити тому може комасація. Тому запізнається з питанням комасації ґрунтів у інших народів, а рівночасно переписується в тій справі з о. Ст. Онишкевичем, який перевів першу комасацію ґрунтів на українських землях в с. Хишевичах (рудецького повіту). Познайомившися зі справою, виголошує про неї реферати по селах.

Другим важним засобом поправи видайности сільського господарства є меліорація ґрунтів. Тому в 1904. р. започатковує успішну меліорацію пасовиська в Угерську. Закладає, як сам називає, „досвідну фарму" на $23^3/_4$ морґів, успіхами свойого почину ділиться з другими та заохочує до наслідування.

Одначе на поправу рентовности значної скількости карловатих господарств українського села не богато могли вплинути комасація й меліорація ґрунтів. Селянинові треба було дати в першій мірі більше землі. Землю цю можна ще набути шляхом парцеляції поміщицьких ґрунтів. В тій цілі конечним є запевнити селянинові довгоречинцевий дешевий кредит. Тому о. Горалевич в письмі з дня 21. травня 1904. р. звертається до Народнього Комітету (управи національно-демократичної партії) з внеском оснувати парцеляційний банк. „Народній Комітет" признає велику вагу такому банкові, але уважає себе некомпетентним у тій справі та передає справу до розглянення Кредитовому Союзові (письмо Народнього Комітету ч. 1357/04. з 3. червня 1904. р.). У висліді дискусії над тою справою основано в 1908. р. парцеляційне т-во „Земля".

Обсервуючи пильно розвиток національного господарства, бачить, що успіхи дотеперішньої праці дуже мізерні, а ціла праця над економічним двигненням народу доривочна й безплянова. Ініціятива „Господарсько-Промислової Комісії" при Т-ві „Просвіта" не охоплює, а зогляду на склад і характер самої комісії і не може охопити цілости господарського життя народу. Пропонує тому створити при Народнім Комітеті нац.-дем. партії краєву економічну секцію. До неї радить покликати 5 членів Народнього Комітету, по одному представникові українського парляментарного і соймового клюбів та всіх господарських централь.

Крім того сама Секція може кооптувати до себе визначніших українських господарських організаторів.

В 1908. р. звертається з іще одним внеском: створити аґрарно-рільничу комісію з 3-5 послів. Завданням комісії булоби піклуватися на терені законодатних палат і уряду про рільничі та еміґраційні справи та стежити, щоби державні субвенції на господарську розбудову ділено рівномірно між українські та польські господарські установи. — З того письма м. ін. довідуємося, що стрийська Філія „Просвіти" вже тоді носилася з думкою оснувати молочарську школу та постійні господарські курси.

Рівночасно о. Горалевич звертає увагу Господарсько-Промисловій Комісії Просвіти на ще одну прогалину в українському господарському житті: у нас немає обезпеченевого товариства на життя. Основане в 1905. р. обезпеченеве Т-во „Любов" припинило свою діяльність, але воно мало лише діл обезпечень на ренти, а не мало важнішого ділу — обезпечень на життя. Т-во радить оснувати на взір чеської „Провіденції" або польської „Пшезорносьці". (На подібних засадах спирається тепер посмертний фонд „Супруга").

Серед знайдених документів замітні ще письма, що торкаються прав української мови:

1. В 1899. р. церква в Угерську купує поле, а повітовий суд в Стрию доконує табулярний впис в польській мові. На домагання (остемпльоване 1. кор.!) о. Горалевича доконують впис до ґрунтових книг в українській мові, суд відступає справу намісництву і щойно на доручення намісництва „язичієм" повідомляє о. Горалевича на відворотній стороні подання, що вправді впису вже змінити не може, але упімнуло за те гіпотечний уряд. Замітне тут, що суд звертався за опінією до намісництва; видно, що домаганням о. Горалевича (може першим?) суд був заскочений.

2. На обіжник „Краєвого молочарського бюра" при Краєвім Виділі в польській мові висилає письмо такого змісту: „Понеже Краєвий Виділ удержують податками не тільки Поляки, але також і Русини, длятого вже по раз другий жадаємо і домагаємося, щоб Світлий Краєвий Виділ (чер. молочарське краєве бюро) зогляду на просту справедливість і горожанські почування провадив на будуче з нами переписку в рускім язиці".

3. Останнє письмо є в двох мовах: перше в польській, друге в українській від „Бюра Патронату для спілок ощадности і позичок при Виділі Краєвім у Львові". На письмі в українській мові поміщено дописку: „Рівнозвучне письмо в язиці польськім вислалисьмо вчера с. є. 21. III. с. р.". Читаючому ці письма насувається думка, що на жаль не багато є нині громадян, які би так вперто обстоювали права української мови; минулися також, здається, часи, коли українську мову трактовано хоч так по мачушому, як це було за ц. к. часів!

За хуртовини світової війни о Горалевич не кидає своєї парохії. Разом зі своїми парохіянами переживає воєнне пекло, не зважаючи навіть на те, що йому, як визначному українському громадському діячеві, грозить зі всіх сторін найбільша небезпека. Син і зять служили при австр. війську. Сам вперто і явно обстоює перед московськ. наїздником права українського народу і грек. кат. церкви. Ніякі погрози російських, мадярських, та австрійських жовнірів не зрушили його зі становища оборони „конституційних" прав українського народу. Самій війні придає епохальне значіння та від самого початку вірить, що ця війна воскресить українську державність. Свідомий епохального значіння бурхливих днів веде точний щоденник, зачинаючи сокільсько-січовим здвигом. Цей щоденник на 664 сторінках писаний під безпосереднім вражінням подій, поруч з недрукованим ще щоденником Др. Е. Олесницького, стане колись цінним історичним документом тих днів.

За мало тут місця, щоби переповісти хоч коротко за щоденником воєнні переживання о. Горалевича, тим більше, що життя його так мало має приватний характер. З його щоденника лише тут і там пробивається турбота про особисті справи. Біль з приводу нещасть, терпінь, переслідувань, шибениць, що чорним маревом лягли на пробуджений український нарід, давить його серце. Прояви анархії серед власного народу до решти розчавлюють його душу.

Серед невідрадних умовин не тратить віри у краще завтра, у повстання української держави. На сторінках свойого щоденника (під датою 25. XII. 1914. р.) пише: „Я твердо переконаний, що український нарід буде домагатися самостійної України...

„Я ширю між нашою інтеліґенцією і між нашим свідомішим селянством думку, про конечність утворення самостійної України.

„Вірю твердо в неспожиту силу і енерґію народу.

„Вірю, що сила народу вибухне в елементарний спосіб і скине ярмо, розірве кайдани, які на нього наложили гнобителі".

Тому не може погодитися у хиткою нерішучою українською політикою. Негодування з того приводу не минуло й обожаного ним др. Евгена Олесницького. У свойому щоденнику під датою 10. січня 1916. р. закидує др. Олесницькому, що проти настроїв української суспільности пішов свого часу на уступки польській соймовій більшості.

Тому невдоволений, що Народний Зїзд 25.—26. грудня 1917. р., під натиском послів ухвалив крім домагання прилучити Галичину і Буковину до Української Народньої Республики ще й евентуальне домагання створити з тих земель окрему австрійську провінцію.

На вістку про створення Української Республики, сфедерованої з Москвою, запитує: „Чому в звязи з Росією?".

Хорий у ліжку, зі сльозами в очах приймає 1. листопада

1918. року вістку, що принесли йому стрийські висланники о год. 4.30 рано.

„Великий! Великий, славний день 1. падолиста 1918. р.! В сні не виснити, в мріях не вимріяти славнішого, кращого дня...

Великий єси Господи! Слава Тобі, що дозволив мені недостойному дожити так великої, чудової, радісної днини. Боже, слава Тобі! Чей скінчиться неволя нашого народу, наше пониження"[1]).

По упадку Львова разом з о. Андрієм Пеленським їздить по селах на віча, представляє вагу і грозу хвилі та взиває людей іти на фронт.

А як ситуація стає майже безнадійною, з його уст виходить ще одна здорова думка, яка щойно в останніх роках здобула собі право горожанства: „Якби там не було, але все-ж це радісний історичний факт, що наша Західна Українська Республика істнує вже пів року! Це вже великого значіння факт в нашій історії! Не можна над ним перейти до дневного порядку! Ніякий ворог цего факту не заперечить!"[2]).

До важких національних переживань долучуються особисті. На Новий Рік 1919. р. вмирає йому дочка. Дня 12. червня 1919. р. він сам дістається до тюрми. У вязниці переходить операцію. Хорий, звільнений з вязниці у Вадовицях 11. вересня 1919. р., лягає до ліжка, з якого вже не встав. В ліжку записує останню сторінку щоденника тюремними переживаннями.

Дня 14. січня 1920. р. (у роковини смерти дочки) не стало о. Льва Горалевича між живими. Делеґація парохіян виєднала у Митроп. Консисторії дозвіл на посвячення церкви стрийським деканом; в годину після посвячення церкви доконано у ній першого церковного акту — похорону її заслуженого будівничого.

**Гр. Кухар.**

## *З КООПЕРАТИВНОГО СВІТУ*

# Сільсько-господарські „складові кооперативи" в Чехословаччині

Завданням цих кооператив — організувати для своїх членів спільне з а к у п н о предметів, що потрібні в господарстві (штучні погної, уліпшене сімя, корми, машини, залізо, вугілля то що), та сприяти досягненню ліпших умовин для спільного з б у т у продуктів сільського господарства (головним чином — зерна, бараболі, сіна, соломи, худоби то що). Коротко це є с.-г. з а к у п о ч н о - з б у т о в і к о о п е р а т и в и.

Існування складових кооператив важне передовсім для сільських господарів. Дякуючи цьому типові кооперації, сільські гос-

[1]) Щоденник під датою 1. XI. 1918. р.

[2]) Щоденник — 27. IV. 1919. р.

опдарі набувають потрібні їм для ведення господарства предмети дешевше та ліпшої якости; дешевше вже через те, що складові кооперативи закуповують усе, що необхідно для їх членів, великими партіями (вагонами і потягами) та в міру можливости з перших рук. Нарешті, сільські господарі можуть впливати через складову кооперативу на продажні ціни продуктів сільського господарства, не допускаючи до занадто великого спаду цін.

Складові кооперативи тим повніше розрішують поставлене перед ними завдання, чим блищі вони до населення, чим дешевші для сільських господарів кошти, сполучені з одержанням від кооперативи необхідних предметів та з доставою до кооперативи продуктів сільського господарства на продаж. Звідціля — практика складових кооперативів вказує, що для задовольняючого ведення за допомогою цих кооператив кооперативної торговлі, не важно мати на певній території як найбільшу кількість самостійних складових кооператив, але неодмінно треба мати вистарчаючу кількість місць кооперативної торговлі, т. є філій, експозітур, збірних пунктів для сільсько-господарських продуктів, складів взірців то що. Одним словом, необхідно, щоб у своїй діяльности кооператива наближувалася до сільських господарів, щоб вона ішла до них, а не очікувала, коли вони прийдуть до неї.

З другого боку, самостійні складові кооперативи не можуть успішно працювати, коли вони не обєднані в союзи як місцеві, так й центральні. Мета подібних обєднань, передовсім, в розвязанню завдань торговельного характеру (наприклад, організація у великому маштабі кооперативного збуту хліба, масла, яєць то що). Про значіння торговельних центрів складових кооператив вистарчаюче повно говорить др. Ант. Гулька в своїй недавній праці: Кооперативне Діло*). Обєднання складових кооператив в центральні союзи має також сенс з метою організаційною, кредитовою та ревізійною.

Загальна кількість самостійних складових кооператив в Чехословаччині досягає 285; коли ж рахувати їй філії, експозітури тощо, то всіх місць кооперативної торговлі в системі складових кооператив було на початку року 1937-го в Чехословаччині 2134; це дає одно місце кооперативної торговлі на біля 65 кв. кільометрів.

З окремих частин Чехословаччини на Чехах було 788 місць кооперативної торговлі (63 кв. кільометри на 1 місце); на Словаччині було 875 подібних місць, тоб то 56 кв. кільометрів на 1 місце; в Моравії — 403 місця чи 67 кв. кільометрів на 1 місце.

Що торкається центральних обєднань складових кооператив, то передовсім треба відмітити „Ustřední Jednotu" (Центральний Союз) сільсько-господарських кооператив у Празі, яко центр культурний, ревізійний та кредитовий. При ньому існують дві торговельні центральні організації: „Кооператіва" для операцій закупу та збуту зі своїми членами, та „Аґрасоль" — акційне товариство для торговельних операцій з нечленами.

*) „Družstevní Čin", Praha, U. J. K. D., 1938.

Крім того на території бувших Чех існує „Центральний союз німецьких сільсько-господарських кооператив Богемії“, як культурний центр німецьких складових кооператив, а його закупочним центром є спеціяльно створена спілка. Нарешті, існує в Чехословаччині ще „Союз сільсько-ґосподарських чехословацьких кооператив“ в Празі, що має за закурочний центр організацію під назвою: „Сільсько-господарська Кооперативна Єднота“.

На Словаччині існують два центри складових кооператив: Центральна Кооператива в Братиславі та там же — „Дзевос“ — кооператива з районом на цілу Словаччину. На Мораві складові кооперативи обєднані у два чеські торговельні Союзи (серед яких один в Брні, що називається Мораґро) та один німецький Союз у Брні. На Шлеську існують 3 центри складових кооператив: два в Опаві — чеський та німецький та один польський — в Чеськім Тешині*).

Нарешті, на Підкарпаттю, де нема взагалі складових кооператив, існує де-яка кількість сільсько-господарських кооператив для постачання своїм членам продуктів споживання — та вони входять у склад союзу, що мав місцем осідку Ужгород.

Кількість членів у всіх складових кооперативах Чехословаччини, за даними пана Б. Трейбаля**) досягла 235.000. Найвища пересіч членів на 1 кооперативу досягла цифри 1284 у празькому Центральному Союзі сільсько-господарських кооператив; в деяких союзах ця середня паде, одначе, аж до 250.

Що до фінансового положення складових кооператив, то про це найкраще свідчать слідуючі цифрові дані: уділовий їх капітал досягав на початку 1937 року суми 67 мільонів чехословацьких корон (Кч); запасовий капітал дорівнювався 90 мільонам Кч. Загальна вартість складів перевищуваала 184 міліони Кч; коли ж прийняти на увагу вартість складів торговельних центрів та робіт, виконаних на Словаччині та Підкарпаттю — то навіть 260 мільонів Кч. Слід памятати, що згадані тільки що видатки на побудування та заосмотрення складів на 85% крито власними капіталами кооператив.

Що торкається поємности кооперативних складів, то в році 1936 він перевищував 115.000 вагонів збіжжя (1 вагон виносить 10 тон), з яких 64.000 вагонів були зсипані до в л а с н и х шпихлірів. При викупі хліба у сезоні року 135/36 з 146.000 вагонів збіжжа біля 79% було зложених у складових місцях, що належали до складових кооператив. Стреміти ж до збудування складів такої обсяжности, щоб всі партії збіжжа та ін., що проходять через складову кооперативу, вміщалися у власних складових місцях, було б нераціонально. Багато доцільніще було б, якби коло 20% зерна зсипалося до найманих складових місць. Це б сприяло рівномірнішому довозові зерна на склад після місяців року.

*) Стаття писана перед останнім розбором Чехословаччини і не узгляднює дотичних змін. — Ред.

**) „Zemědělské družstevní listy“. 1937, X–XI.

Одначе, треба памятати, що в сучасний мент особливе значіння має торгівля иншим товаром, окрім зерна, торгівля яким під цю пору є змонополізована.

Про загальні операції складових кооператив за 1936 рік можна судити з таких даних: протягом року складові кооперативи продали (незалежно від змонополізованого зерна) своїм членам та купили від них — 125.000 вагонів товару та продуктів, приблизно на суму 860 мільонів корон. Торговельні центри складових організацій та ці останні продали та закупили від сільських господарів (крім зерна) біля 160.000 вагонів на суму аж до 1 мільярда корон.

Коли додати викуплене від хліборобів зерно, на основі монополю, в розмірі понад 46.000 вагонів, то знайдемо, що торговельні операції складових кооператив Чехословаччини перевищували в році 1936-м суму 3 мілярди кор. Це одне вже ясно свідчить про величезне значіння складових кооператив в загальній економіці країни.

**С. Бородаєвський.**

## *СЕРЕД КНИГ*

### ДЕРЖАВНІ ПІДПРИЄМСТВА В ОГНІ КРИТИКИ.

Рік річно при ухвалюванні державного бюджету господарка державних підприємств є головним предметом оживленої дискусії зі сторони опозиційних політичних угруповань, які цю важну ділянку економічної політики держави стараються використати для переведення ґенеральної атаки проти даного уряду, а в першій мірі для здискредитування в очах загалу ріжного рода правних ресортових потягнень міністра торговлі і промислу.

Всежтаки залишаючи на боці моменти натури чисто політичної, маючи на увазі передовсім успішний розвиток всіх продуктивних сил нації, справедливий розподіл суспільного доходу — питання пляновости і рентовности державних підприємств отсих по словам Тадея Бернадзікевича „удільних князівств", не може бути байдуже навіть для пересічного громадянина, котрий взагалі глибше не вслухується в ритміку господарського життя суспільства, якого він є членом. Аджеж ніхто інший, тільки ця сіра людина, своїм творчим зусиллям побільшує з кождим днем капітал суспільного доходу; а якщо так, то вона мимоходом блище заінтересується життям і діяльністю тих інституцій, що є немов би трансформатором суспільного доходу на більш благородні фізичні і моральні добра.

Що діється поза кулісами згаданих підприємств, на яких хитких підвалинах будується будівля економічного відродження народу, як переводиться практично в життя преріжні інвестиційні пляни — ось головні проблєми, котрі досить широко обговорює в своїх рефератах посол Брунон Сікорскі, референт інвестійного закона на 1938/39 р. і бюджету міністерства промислу і торговлі. Цикль рефератів згаданого посла видала Начальна Рада Польського Купецтва в Варшаві недавно в формі книжки п. н. „Інтервенціонізм, етатизм, картелі".

Під кутом господарської ситуації Польща занимає відносно простору і густоти населення 6 місце в Европі, а якщо ходить о насилення економічної експансивности опинилася вона під сучасну пору, аж на 15 місці. Продукційний покажчик сягає в Польщі до 83,4. На як низкім щаблі економічного розвитку стоїть Польща, говорять слідуючі продукційні покажчики інших держав: Зєдинені Держави 102,7, Німеччина 111,7, Анґлія 122,9, Норвеґія 127,7, Естонія 129,0, Данія 130,2, Болгарія 130,4, Фінляндія 140,8, Угорщина 143,3, Лотва 154,0, Японія 207,6, Франція 74,6.

Не краще мається справа в ділянці закордонної торговлі, як про це свідчить понища табеля:

| Рік | експорт | імпорт | Сальдо відемне | Сальдо додатне |
|---|---|---|---|---|
| | В міліонах | золотих | | |
| 1928 | 2508 | 3362 | 854 | — |
| 1929 | 2813 | 3111 | 298 | — |
| 1930 | 2433 | 2246 | — | 187 |
| 1931 | 1879 | 1468 | — | 411 |
| 1932 | 1084 | 862 | — | 222 |
| 1933 | 960 | 827 | — | 133 |
| 1934 | 975,5 | 798,8 | — | 176,5 |
| 1935 | 925,0 | 860,6 | — | 64,4 |
| 1936 | 1026,2 | 1003,4 | | 22,8 |
| 1937 | 1195,5 | 1254,3 | 58,8 | — |

Для порівнання подаємо оборот закордонної торговлі поодиноких європейських держав, у міліярдах золотих: Анґлія 32,2, Німеччина 19,1, Франція 12,9, Бельґія 7,3, Голяндія 5,9, Італія 4,4, Швеція 4,2, Швайцарія 3,3, Чехословаччина 3,3, Данія 2,8, С. С. С. Р. 2,8, Австрія 2,2, Польща 2,0, Фінляндія 1,6.

„Похоронення лібералізму — розуміє Сікорскі — через митно-континґентовий протекціонізм витворило в Польщі специфічний вид економічної політики". З огляду на це, що держава не могла залишити керми господарського життя в руках картелів, синдикатів, які на цілій лінії переводили реґляментації продукції, мусів прийти на світ урядовий інтервенціонізм, якого хресними батьками були безсумнівно ініціятори господарського протекціонізму".

В 1937 р. міністерство промислу і торговлі розвязало 27 менших картелів, при рівночаснім випрацюванні гірничо-гутничим департаментом умови для вуглевого картелю. Розвязання малих, а залишення великих картелів, символізують — на думку автора — польську економічну політику супроти картелів, яку не тільки уряд, але й парлямент апробував. Сікорскі є здеклярованим ворогом картелізації, тому, що Польща є державою о протекційно-митнім устрою і веде від довшого часу політику континґентів. Картелізація вводить ціле господарське життя на рейки статики, підчас коли держава, якої господарський-орґанізм не є ще всеціло розвинений, мусить зміряти до гармонійного натиснення всіх тружин динаміки, експансивности й розгону.

В дальшій частині своїх міркувань автор обговорює висліди праці комісії для досліджування державних підприємств. Ця комісія складалася з 37 осіб і 34 експертів, серед яких фіґурують назвища таких осіб: Крижановський, Тайльор, Гайдель і ін. Комісія працювала протягом двох років.

На початку еляборату Комісії, для більш плястичного начеркнення розвиткових тенденцій польського етатизму схарактеризовано в загальних нарисах дійсне обличе держав в етатизмі найбільше заавансованих. І так: в Анґлії кромі почти нема, ані монополів, ані державних підприємств, натомісць Франція має монополі тютюну, сірників, салітри, кілька підприємств, як, порти, фабрики азоту і потасу, які входять до бюджету. Вартість майна підприємств в Італії рівнається 29 міліярдам лірів. Держава спрямовує свої заінтересування на певні ділянки пр. сталь, нафта, вуголь, желізниці, почта, летунство і т. д. Покликано там до життя „Instituto Mobilario Italiano" і Instituto di Rico struzione Industriale" — інституцію в роді поль. Банку Краєвого Господарства (B. G. K.), — яких головним завданням є підготовити перехід деяких підприємств в руки приватних осіб. Тому в Італії можна радше говорити до певної міри про пляновий інтервенціонізм, а не пересадний етатизм. В Німеччині до 1932 р. етатизм мав найбільше поле до попису, від 1934 р. можна заобсервувати процес деприватизації. Державні підприємства Чехословаччини: желізниця, пошта, ліси і гірничо-гутничі заедення приносять державі 10% бюджетових доходів.

В Польщі, на думку автора, в історії розвитку етатизму слід виріжнити чотири головні етапи: а) воєнний та післявоєнний період тривав до кінця 1903 р. Повстають фабрики зброї, перші державні банки, П. К. О., державний Рільний Банк і т. п., б) час стабілізації від грудня 1923 р. до листопада 1925 р.: етатизм вкорінюється, виростають монополі спірту, соли і сірників; в) доба

доброї конюнктури до 1930 р., бюджетові надвишки творять джерело інвестицій, міністр скарбу на підставі декрету одержує повновласти для уділювання державної поруки до 1.500 міліонів золотих; г) період господарської кризи від 1930—1936 р.: держава перебирає в свої руки підприємства, котрі внаслідок задовження опинилися в надто скрутному фінансовому положенні, пр. банки, промисли гірничий, гутничий, металюрґійний, хемічний і деревний.

Як мало давали грошей до державної каси деякі підприємства з бюджетової групи „Б" вказують хочби такі чисельні дані: вплати Польміну 500.000 зл. при його маєтковім стані 41.382.619 зл., Бжешчи 100.000 зл. на 28,700.706 зл., Мосьціце і Хожова 1,500.000 зл. на 128,390.580 зл.

В увагах найвищої палати контролі держави знаходимо клясичний примір переведення одної трансакції, що кидає жмут світла на ті відносини, які панують поза кулісами фортець державних підприємств. Польсько-британське корабельне товариство, що є в 91% власністю державного скарбу купило в 1928 р. 4 кораблі від фірми Ellermans Wilson Line за 290.000 £. Згодом незаінтересований маклєр оцінив згадані кораблі тільки на 100.000 £. Що більше, ті кораблі, як виявилося, не надавалися для Спілки і їх спродано за 1,123.634,43 зл., тоді, коли заплачено за них 9,254.262,17 зл. Багато говорить також існування в Польміні двох відрубних спілок (Pollon і Polminpor) котрі в 100% творять власність Polmina який дає їм великі позички, доконує значних інвестицій і в той спосіб обходить статутові постанови.

Комісія ствердижує, що заведення в Хожові і Мосьціцах є дефіцитові, річна страта виносить пересічно 9 мілйонів зл. Хожів належав до карбідового картелю, не продукував одначе цего артикулу, за що брав від фірми Елєктра т. зв. постоєве.

Морська плавба знаходиться в 97% в руках держави, що спиняє на думку комісії її справжній розвиток. Слід підчеркнути, що пенсія маринаря і паляча сягає в Польщі 489 зл., тоді коли в Естонії виносить 174 зл., Лотві 193, Фінляндії 205 і Швеції 361 зл. За 7 літ польські мореплавні підприємства виказали такі дефіцитові цифри:

| | |
|---|---|
| G. A. L. (Gdynia-Ameryka Linie Okrętowe) | 9,717.000 зл. |
| Żegluga Polska Sp. Akc. | 13,861.000 „ |
| Polbryt Sp. Akc | 11,239.000 „ |

Якщо ходить про правну структуру, то всі підприємства, залежно від того, чи входять до бюджету держави, чи ні, можна поділити на дві ґрупі. До першої належать підприємства що мають правну особовість і її позбавлені. Останні частинно входять до ділу „А" — адміністраційного бюджету (пр. державні друкарні, військові млини), будь до ділу „Б" — бюджету з фінансовим пляном, затверджуваним через Законодатні Палати, пр. державні ліси. Фінансові пляни підприємств, маючих правну особовість затверджує також часом Рада Міністрів, або ресортовий міністр (тоді пляну взагалі не долучується до до бюджету). До другої ґрупи належать підприємства не охоплені бюджетовим прелімінарем; державні банки, спілки торговельного права і спілки з мішаним капіталом.

„„„В державній адміністрації — медитує посол — витворюється тенденція трактувати приватну ініціятиву, як конечне зло, а виказувати багато вирозуміння для державних підприємств". Підприємствам, доки вони були в приватних руках, кидано під ноги колоди, з хвилиною їхнього переходу під державну опіку посипалися, як з рога обильности всілякі полекші в формі: охорони жит, звільнення від оплат, кредитів, дотацій і т. д.

Мимо так значних привілеїв, державні підприємства дуже часто надуживали і прямо легковажили собі директиви скарбових властей. В наслідок такого стану Комісія обчислила в однім підприємстві страту державного скарбу на близько 7 міліонів зл. Не іншими шляхами йшла кредитова політика відносно державних підприємств, як про це свідчить зужиткування стабілізаційної 10% позички. Згадані підприємства одержали позичку на 8%, а відтак 6½%, щоби вкінці так відсотки, як і капітал частинно, або в цілости уморено.

Комісія в своїй праці мусіла поборювати великі труднощі, з огляду на велику свободу і довільність в формуванні білянсових позицій. Не всі актива містилися в білянсах, часто можна стрінути незрозумілі дописки, як: „непорони мит, звільнення від оплат, кредити, дотації і т. д.

Ствердивши такі жалюгідні відносини в ділянці господарки державних підприємств, Комісія домагається їхньої реприватизації, поділяючи всі підприємства на 3 ґрупи: 1) такі, котрі з огляду на добро держави повинні залишитися під дальшою її опікою, 2) такі, яких під сучасну пору мимо всего не можна відступити приватній ініціятиві, 3) врешті ті, яких дальший заряд державою не має найменшої цілі.

„Уряд — кінчить свої міркування автор, — надто заанґажований у власних підприємствах, не міг вести плянової господарської політики. Творячи привілеї для своїх підприємств, не може їх відмовляти іншим і звідти походить нераз нерішена політика супроти картелів, до яких належали і ще й сьогодні належать деякі державні підприємства. **Евген Капшій.**

---

Anton Zischka: NAUKA ŁAMIE MONOPOLE. Lwów-Warszawa „Atlas", 1938. — Розвоєві людства мостили шлях головно природничі науки і техніка. Здобутки науки і техніки піднесли людство не тільки на вищий щабель цивілізації, але і уможливили безконечно збільшувати число населення.

Перед 3—4 тисячами літ Арабія, Персія та полудневий Туркестан славилися не тільки многолюдними містами, але і урожайною ріллею. Нині на тих теренах живе горстка убогих бедуїнів. Війни винищили не тільки населення тих земель, але і наводнюючі канали. Земля пустіла, а рештки населення або покидало неурожайну землю, або гинуло з голоду.

Подібне переживала середня Европа по 30-ти літній війні. Мимо того, що землі було ще дуже богато, не для всіх ставало хліба. Земля, експльоатована безпощадно, давала що раз то менше плодів, якраз в часах коли населення постійно зростало.

Знаний англійський економіст Мальтус винайшов навіть формулку, якою умотивовував небезпеку, яка грозила людству: »Средства поживи зростають тільки в аритметичній проґресії, а населення збільшується в ґеометричній проґресії«. В слід за тим нема для всіх місця під сонцем. Слабші мусять упасти в нерівній борбі з сильнішими. Був час, коли теорія Мальтуса тішилася загальним признанням. Війни уважано тоді ласкою Провидіння, яке в той спосіб запобігало перелюдненню землі.

Щойно природничі науки та хемія отворили людству нові виднокруги. Учені хеміки осягають вже тепер органічні сполуки поодиноких тіл синтетичним способом. Вже тепер знаємо, що про повстання органічного тіла не рішає якась незнана життєва сила. Тільки брак відомостий перешкоджує людям витворювати всі потрібні предмети синтетичним способом.

Рільнича хемія дала вже хліб міліонам людей. Відколи люди почали управляти ріллю, то переконалися, що рілля згодом пустіла. Не знали і не розуміли причини, чому рілля з року на рік давала менше плодів. Сотки або і тисячі літ удержувалося рільництво в околицях наводнюючих ріллю рік, або люди корчували все нові ліси під управу, тому, що викорчовиська давали добрий урожай. Зменшення видайности пасовиськ і ріль було не послідною причиною вандрівок народів.

1840 року на основі дослідів ствердив учений хемік Justus Liebig, що ростини потребують до життя кромі повітря, сонця і води, ще і таких складників: азоту, фосфорового квасу, потасу і вапна. Рівночасно запримітив, що з кожним новим збором маліє в ріллі отих чотирьох вище наведених складників. Щоби привернути добру видайність ріллі, треба додати їй тих бракуючих складників. Це був підставовий винахід, який дав основи рільничій хемії. Дальші досліди в тій ділянці дали надзвичайні ефектовні вислідди. Повстають фабрики штучних гноїв (потасових, фосфорових і азотових), а з їх поширенням зростає видайність ріллі. Занепадає трипільна господарка, людність Европи зростає на 30%, а средства поживи на 40—45%.

З удосконаленням мікроскопів отворився перед людством новий світ „mikrokosmos" Відкрито гнильні і ферментаційні бактерії. 1914 року доказує учений хемік Löhnis, що на кожний га урожайної ріллі припадає 400—500 кґ бактерій і 400—500 кґ дрібних звіряток і грибів. Швайцарські учені доказують, що

в 1 ґрамі урожайної ріллі находиться 9,5 міліонів зародків, а в 1 ґрамі левади 3—16 міліонів жиючих істоток.

І від тоді щойно стало ясним, відки беруть ростини вуголь. Оті міліярди бактерій, які розкладають тіла ростин витворюють вуглевий квас. А ростини побирають вуглевий квас з повітря та перетворюють його, в своїй целюльозі. По тисячах аналіз пізнано бактерії, які творять »г у м у с«, оту тоненьку наверству урожайної ріллі.

Розвій рільної хемії дав товчок і до розвою м е т а л ю р ґ і ї. До 1856 року витворювано тільки сталь так звану тиґльову. Залізо з малою домішкою вугля мішали зі спорошкованим деревним вуглем і через 6 тижнів удержували в стані жару. Bessemer переміняв лите залізо в ковальське, через допровадження до стопленого заліза повітря. Його винахід це славні »бессемерівські печі«. Але до цеї перерібки в бессемерівських печах надавалося тільки залізо, яке мало в собі дуже мало фосфору. 1879 року виложив Thomas бессемерівську піч цеглою, зробленою з вапняка маґнезії і поґазової смоли, і осягнув те, що унешкідливив фосфор. До продукції сталі можна було вже уживати кожне европейське залізо, а це зломило англійський монополь сталі.

Liebig, який зреволюціонував рільну хемію, винаходом хльороформу дав змогу металюрґії досягнути небувалого ступня.

Перед трьома століттями могли уживати цукор тільки найбогатші люди. Цукор продуковано тоді, тільки з цукрової тростини, яка росте в тропікальних краях. Розповсюднення консумції чаю, кави і какао збільшувало консумцію цукру, а завдяки цему, цукор дорожів з року на рік.

Та послідовна научна праця зломила цей монополь тропікальних плантаторів. 1747 року ствеоджено, що буряк має в собі богато цукру. 1802 року почато продукцію синтетичного цукру з буряка, але населення не довіряло синтетичній продукції цукру, та платило високі ціни за тростиновий цукор. З початку буряки з яких продуковано цукор мали 6—10% цукру. Через відповідну управу буряків піднесено відсоток цукру в буряках. Нині цукровий буряк має 20—25% цукру. — По світовій війні добувають вже синтетичним способом цукор з дерева. Під діланням сільного квасу, переведено зцукріння целюльози і найдено технічну синтезу цукру.

Першим синтетичним тілом, що ним послуговуємося вже грубі сотки літ є скло. Ще в старім Єгипті стоплено случайно пісок з вапном і поташом і в той спосіб одержано скло. Довго і вміло використовували єгиптяне свій припадковий винахід. Масову продукцію скла уможливили щойно нові винаходи, які уліпшили техніку його виробу. — А нині не можемо навіть уявити собі життя, без скла.

Друге синтетичне тіло, що є в загальному уживанні, це цемент. Винайшов його англійський муляр, який змолов мілко вапняк, глину і марґель і ту мішанину випалив. Повсталу з випалення ціпку масу змолов на порох, який під впливом води переміняється на більшу твердість чим камінь. Цемент не тільки дорівняв каменю, але і його значно перевищив.

З винаходом моторів Дієсля повстав рухомий погон. Ропа, яка в вибухових моторах Diesel-я перемінюється поспішним темпом в енерґію, виказала більшу опалову вартість чим вуголь.

Завдяки поширенню автомобілевого промислу ропа стає великою цінністю! — 75% ропи находиться в руках Америки, яка використовувала своє упривілійоване становище.

Працю над синтетичною бензиною заініцював німецький хемік Д-р Бербіюс ще в 1913 році. — А нині фірма I. G. Farbenindustrie in Ludwikshafen випускає денно 1.000 тон синтетичної бензини з вугля. Фабрики синтетичної бензини находяться вже в Англії, а навіть в Японії.

Завдяки поширенню автомобілевого промислу, зростало запотребування на кавчук. Правдивий кавчук постачає спеціяльне кавчукове дерево. Як натяти його кору, то випливає молочна теч, яка на повітрю темніє і твердне. Відкриття вульканізації кавчуку уможливило пристосування кавчуку в промислі. Вітчиною кавчуку є Бразилія, де він росте в дикому стані. Опісля заведено плянтації кавчуку на Цейльоні і в інших тропікальних краях. Зі зростом запотребування на кавчук росли ціни. Згодом тропікальні плянтації кавчуку експльоатують европейські

держави, які не мали в кольоніях тих кавчукових.

Учені хеміки зломили і цей монополь тропікальних країв, добувши синтетичний кавчук з вапна і вугля, який прозвали »буною«. Синтетичний кавчук „буна" є майже двократно так видержливий як правдивий кавчук. Зокрема має ще і ін. цінні властивости, а саме не розпускається ні в бензині, ні бензолю. Надається тому прекрасно не тільки на опони, але і на ізоляційні матеріяли, бо є невражливий на олії чи інші органічні субстанції, які розпускають правдивий кавчук.

Тепер учені переводять аналізи правдивого кавчуку, бо хотять йому додати прикмети „буни".

Винаходом марґарини, якою доповнено товщі звіринного походження, поліпшено відживу міліонів людий.

Проф. Medè-Mouries сконстатував, що корова живлена пустою пашею давала і дальше молоко. Це навело його на думку, що товщ не походить безпосередно з паші, але витворюється з товщу, який має корова в своюму тілі.

Фактичний розвій марґаринового промислу зачався від часу, коли почали робити марґарину з ростинних товщів, а головно з насіння бавовни, що було колись прокляттям околиць, які управляли бавовну. — Рафінований бавовняний олій служить нині як столова олива. — Винахід бензини поширив марґариновий промисл, бо уможливив консервацію марґарини на протязі 5-тьох місяців.

В останніх часах перевела хемія ушляхотнення дерева. — 65% дотеперішньої продукції паперу опирається на дереві. Через винахід ґенераторів застосовується дерево як погонове средство. Авта порушувані деревом заощаджують бензину — 2,5 кґ. дерева заступає 1 л. бензини.

З дерева продукують і штучний шовк. Як знаємо, бавовна складається майже в цілості з целюльози. Целюльозу до продукції штучного шовку добувають з дерева, розпускають в етері й алькоголю та пропускають рурочками, які в міжчасі підогрівають. Під діланням тепла улітає етер і алькоголь, а целюльоза ціпеніє, творячи ниточки. Це основа продукції. — Очевидно сама продукція штучного шовку більше скомплікована.

Нині штучний шовк витискає вже бавовну, так, як свого часу бавовна витискала льняні вироби і вовну. Штучний шовк добуває собі що раз то нові ринки збуту. Навіть в Японії, отій вітчині правдивого шовку, повстають фабрики штучного шовку з дерева, а продукція правдивого шовку постепенно меньшає. — Як бачимо целюльоза не тільки живить людий, але і зодягає.

Щоби унезалежнитися від барвних тропікальних дерев, учені хеміки почали наколювати дерева, та впроваджувати до своїх соків барвні і імпреґнуючі матеріяли з тропікальних дерев.

Показалося, що впроваджені барвні і імпреґнуючі матеріяли, прекрасно розходяться по цілім пні наших дерев та дають такий барвний пень, який не тільки дорівнює, але і перевищує барвні дерева тропікальних країв.

1856 року відкрив Перкінс, що аніліна під діланням окиснюючих средств витворює сильно барвлячі краски. Так відкрито синтетичні барвники, які до решти поконали барвники ростинного і звіринного походження.

Незвичайно важним чинником для психічного стану людини є почуття гарного вигляду, яке значно збільшує радість з життя.

Перфуми, олійки, і т. д., могли давнішими часами уживати тільки дуже богаті люди. Щоби добути 0,5 кґ. рожового олійку, треба було приблизно 3/4 міліона рож. Тільки міліонери могли уживати рожового олійку. Але учені, які зуміли витворити штучні рубіни і шафіри, що їх тяжко відріжнити від правдивих, винайшли і синтетичний рожовий олійок, який нині став артикулом масової консумції. — Через застосування соди до фабрикації мила, змінено мило з люксусового предмету споживи на предмет загальної консумції.

Ріжниця між богатими а бідними меншає. Богатство щораз то більше тратить свої привілеї.

В останніх часах відкрили учені і вовну без овець. 1935 року Feretic почав з відтовщеного молока добувати „lanital", то є волокна, які надаються до прядіння. Нині 1 кґ. відтовщеного молока дає

1040 грамів прядива. Дотепер »ляніталь« за мало ще елястичний і легко розпускається, але учені і дальше працюють над його удосконаленням.

Щеплення дерев напровадило на думку англійських учених спробувати в поживних хемічних розчинах, продовжити життя овечої вовни. Показалося, що скіра забитої вівці, поміщена в тих хемічних розчинах дає 6 разів стільки вовни, що на живій вівці. — Зміна відживчих хемічних розчинів довела до виплекання ріжних сортів вовни від дуже твердої аж до мякшої, чим шовк. Все те, то ще тільки наукові експерименти, далекі ще від промислового використання.

Наука, як бачимо, святкує великі тріюмфи. Не вина науки в тому, що нові винаходи використовують люди більше до руїни, чим до будови. Завдяки науці, пропасть між людиною а іншими земними сотворіннями поглибилася більше, чим за минулі десятки тисячі літ.

На жаль, не винайдено ще тільки нових доріг кращого співжиття між людьми, а тому і людство, підносячися ни вищий цивілізаційний щабель, не осягає рівночасно вищого культурного рівня.

Зенон Петрів.

## *З ПРЕСИ і ЖИТТЯ*

### Чи польське господарство незалежне від світового?

Таку тезу поставив варшавський Інститут для досліду конюнктури, подаючи звідомлення за 3-ій квартал ц. р. Квестіонує її „Ґазета Гандльова" (ч. 269) покликуючись на те, що вправді у промисловій продукції Польщі є звишкова тенденція, одначе вона стоїть у звязку з тим, що Польща піддержує живіші торговельні звязки якраз з тими державами, де є також звишка конюнктури (Англія, Німеччина, Злучені Держави). Крім того часопис завважує, що в хліборобстві Польщі є виразне погіршення ситуації, не поліпшення. Автор статті має слушність, говорячи про поправу конюнктури в Німеччині; в Англії, хоч нема поправи, то нема й погіршення, зате у Злучених Державах Америки від року є помітне корчення виробництва й цін.

Важним є ще те, що звишкова тенденція у промисловій продукції Польщі відноситься до виробу засобів продукції, а не засобів спотреби. Причина — це інвестиційні праці у Центральній Окрузі Промислу (ЦОП). Таким чином оживлення промислового виробництва в Польщі має не господарський, а політичновійськовий характер. Вона, як відомо, триває вже два роки. Вже в першому році було преліміновано видати на ту ціль поверх міліярда злотих, про що ми у свій час подрібно інформували.

Велике фінансове зусилля для будови ЦОП-у відтягає на довгі літа увагу держави від хліборобства, яке мусить числити переважно тільки на власні сили.

### Чи зміна режиму?

Німецька преса подала в початку листопада ц. р. інформацію про заяву німецького державного підсекретаря Брікмана в економічній нараді в Діссельдорфі. А саме Брікман мав сказати: „Треба би приготуватися на те, що надійде момент, коли впадуть перегороди, що спинюють свобідне господарське порушування".

Брінкман є підсекретарем у ресорті міністра господарства др. Функа. При цьому однак є він старим співробітником д-ра Шахта, репрезентує отже думку старшої ґенерації економістів, які памятають часи більшої господарської вільности в Німеччині. Про його знаменну заяву інформує берлінський співробітник пол. господарської преси др. К. Талєр, звичайно добре обізнаний з відносинами. Невідомо однак, чи діссельдорфська заява не була зроблена для хвилевого ефекту, щоби сказати приємне слово зібраним тяжким промисловцям.

Opłata pocztowa uiszczona gotówką. Поштове оплачено готівкою



Wydaje: Rewizyjny Sojuz Ukraińskich Kooperatyw.
Redaktor: D-r Karło Koberśkyj.
Z druk. Naukowego Towarzystwa im. Szewczenka we Lwowie, ul. Czarnieckiego 26.
Видає: Ревізийний Союз Українських Кооператив.
Редактор: Д-р Карло Коберський.
З друк. Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, вул. Чарнецького 26.